

Het hoofdstation van Ol' Graitje

Bouwhistorische opname Wilhelminasingel 1 Winschoten

Jim Klingers, mei 2020

Het hoofdstation van Ol' Graitje

Bouwhistorische opname Wilhelminasingel 1 Winschoten

Jim Klingers, Wijster mei 2020

Inhoud

Objectgegevens en colofon	5
Aanleiding en werkwijze	6
Samenvatting	7
1. Een moeizaam stoomtramavontuur	8
2. Ontwerp en bouw	12
3. Indeling, gebruik en materialen	16
4. Verbouwingen`	20
5. Bouwhistorische beschrijving exterieur	26
6. Bouwhistorische beschrijving interieur	36
7. Vergelijkbare architectuur	72
8. Interne waardestelling	75
9. Externe waardestelling	80
10. Aanbevelingen	81
Geraadpleegde bronnen	83
Bijlage: redengevende omschrijving RCE	84
Noten	85

© 2020, Jim Klingers

Foto's en afbeeldingen zijn, tenzij anders vermeld, gemaakt door de auteur.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt in druk, elektronisch of anderszins zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

De auteur aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade ontstaan ten gevolge van adviezen of door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit onderzoek.

Objectgegevens en colofon

Adres

Wilhelminasingel 1
9672 AL Winschoten
Gemeente Oldambt

Kadastrale gegevens

Winschoten, sectie H, perceel 1019

Eerdere functies o.a.

- hoofdtramstation OG (1922 – 1951)
- muziekschool (1962 – 1978)
- advocatenkantoor
- tandarts- en huisartspraktijk

Huidige functie

Kantoorvilla

Monumentale status

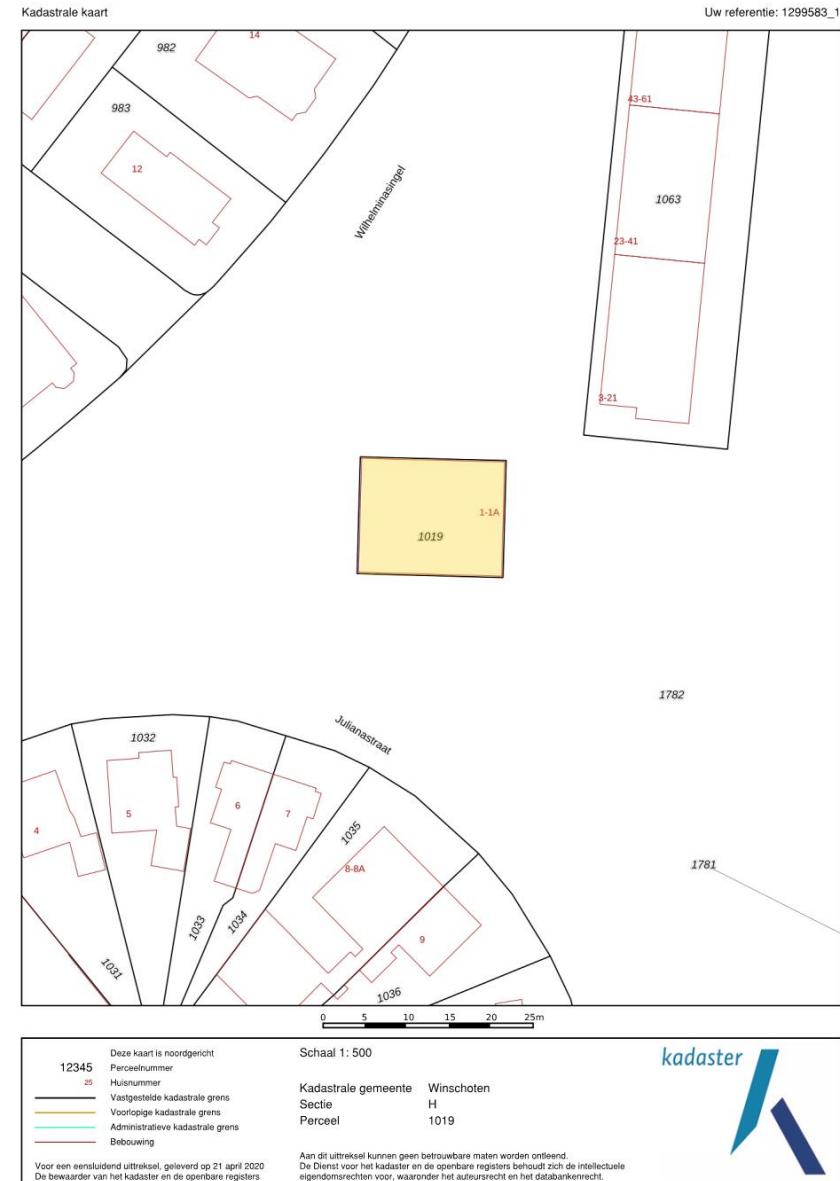
Rijksmonument sinds 18-12-2001 onder nr. 521773

Eigenaar/ opdrachtgever

Louwdijk Onroerend Goed
Scheldestraat 40, 9673 CG Winschoten
0597 850773

Uitvoering

Klingers Bouwhistorie & Restauratie
Beilerweg 4, 9418 TE Wijster
06 41373813
jimklingers@hotmail.com
www.klingersbouwhistorie.nl

1.

Aanleiding en werkwijze

Wie niet beter weet, ziet Wilhelminasingel 1 als een grote villa, die wat plompverloren in een plantsoentje met treurwilgen staat. Aan bijna niets is meer te zien dat we hier te maken hebben met het hoofdstation annex administratiegebouw van de roemruchte NV Stoomtramweg Maatschappij Oostelijk Groningen (OG). Ook deze naam zal voornamelijk liefhebbers van historische spoor- en tramwegen nog iets zeggen, maar een kleine eeuw geleden klonk hij iedere Oost-Groninger vertrouwd in de oren. Nou ja, vertrouwd... De bijnaam 'Ol' Graitje' (ouwe Grietje) voor de OG-trams geeft wel aan dat de deugdelijkheid van het vervoer niet onomstreden was.

Aan het statige, ruim opgezette pand is dat niet te zien. Het ademt de sfeer van grootse ambities, die helaas door de tijd werden ingehaald. Dat het na opheffing van OG in 1954 niet werd gesloopt, zoals zoveel andere overbodig geworden

trein- en tramstations, dankt het aan de degelijke bouw en bruikbare opzet. Het station herbergde in de zestiger en zeventiger jaren een muziekschool en had daarna diverse kantoorfuncties. In 2001 werd het een rijksmonument.

Nu staat het gebouw op het punt van een nieuwe bestemmingsverandering. De huidige eigenaar wil er seniorenappartementen in realiseren, wat de aanleiding is voor deze bouwhistorische opname.

Van het station bestond alleen een beknopte redengevende omschrijving van de RCE (zie bijlage). Over OG is in 1999 een uitvoerig en zeer lezenswaardig boek verschenen, *stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen 1915 - 1948*, waaraan ik uiteraard veel informatie heb ontleend. Het stationsgebouw komt er echter niet heel uitgebreid in aan bod. Gelukkig bleek een van de auteurs, Geert de Weger, wel over tal van nuttige gegevens te beschikken, waaronder het bouwbestek. Deze documenten, plus zijn kennis over allerlei zaken, heeft hij ruimhartig met mij gedeeld. Hiervoor ben ik hem bijzonder dankbaar, want door de coronacrisis waren de meeste archieven gesloten en was zelf naar dit soort zaken speuren lastig.

Ook ben ik Johan van der Wal van de Gemeente Oldambt zeer erkentelijk voor zijn inspanningen om mij de bouwtekeningen zónder de gewraakte zwarte balken over namen en data te doen toekomen.¹ Verder dank ik voor hun behulpzaamheid mijn collega Hans Ladrak; Jaap Spreen van Spreen glas-in-lood Winschoten; Hannah Middelbos van de RCE en Dirk Eveleens Maarse van de Stichting NVBS-Railverzamelingen.

Mede dankzij alle achtergrondgegevens is een goed beeld verkregen van de originele opzet en het materiaalgebruik, informatie die zo belangrijk is voor een historisch verantwoorde herindeling van dit bijzondere pand. Ik hoop dat ieder er zijn voordeel mee zal doen.

Jim Klingers

Wijster, 21 juni 2020

Samenvatting

Wilhelminasingel 1 is het hoofdstation annex administratiegebouw van de NV Stoomtramweg Maatschappij Oostelijk Groningen (OG). Deze tramwegmaatschappij werd opgericht in 1912 en realiseerde in en kort na de Eerste Wereldoorlog stoomtramverbindingen vanuit Winschoten met Ter Apel, Bellingwolde en Delfzijl. Het pand werd ontworpen in 1921 door of onder supervisie van de technisch directeur Theodorus Verlaan. Het werd eind 1922 in gebruik genomen.

Het gebouw is een vrij late representant van de Um-1800 trant, een stroming binnen de nieuw historiserende stijl. Stijlkenmerken uit het neoclassicisme werden gecombineerd met elementen uit de art deco stijl en de Amsterdamse School. Ondanks het historiserende uiterlijk was het station destijds bouwtechnisch gezien zeer modern met o.a. betonnen funderingen, spouwmuren en magnesienvloeren. Ook was er centrale verwarming.

Het gebouw stond aan de rand van het grote rangeerterrein van OG. Beneden bevonden zich vertrekken voor het stations personeel, loketten, twee wachtruimtes en bergplaatsen voor te verzenden goederen, bestaande uit twee open boogportieken. Ook waren er de (openbare) toiletten. Op de noordoosthoek bevond zich een inpandige woning van de chef van dienst.

De hoofdentree was aan de oostzijde. Deze ingang is tegenwoordig afgesloten. Erachter was de centrale hal met het monumentale trappenhuis. Op de verdieping waren de kantoorvertrekken en directiekamers. Een van de directiekamers werd in de dertiger jaren met een naastgelegen kamer samengevoegd en tot vergaderzaal omgebouwd. Op zolder waren twee slaapkamers. In de kelder bevonden zich de archiefruimte, een grote kluis, de cv-ruimte en een provisiekelder.

In 1948 zette OG na een bewogen maar moeizaam bestaan de exploitatie stop. De concurrentieslag met de autobus was definitief verloren. Het bedrijf verkeerde nog zes jaar lang in liquidatie. Het station en het rangeerterrein met de daarop aanwezige bouwwerken, werden aangekocht door de gemeente Winschoten. Van 1962 tot 1978 was het hoofdstation in gebruik als

muziekschool. Daarna diende het onder meer als advocatenkantoor en tandartsen- en huisartsenpraktijk. In 2001 werd het een rijksmonument.

Ten behoeve van de nieuwe functies vonden diverse verbouwingen plaats. Eerst werden de rondboogportieken dichtgezet en van ramen voorzien. Ook verdwenen diverse binnenmuren. Na 1974 werd een brandtrappenhuis gerealiseerd waarbij de hoofdentree als nooduitgang ging dienen. Op de plaats van een raamvenster kwam de huidige entree. In 1995 is de kamerindeling opnieuw op enkele plaatsen aangepast.

Ten behoeve van de kantoor- en praktijkfuncties zijn veel plafonds verlaagd, werden moderne, deels moeilijk te verwijderen vloerbedekkingen over de oude vloeren aangebracht en zijn binnenmuren van rode en gele strengperssteen en geornamenteerde stucplafonds onder een spacklaag bedekt. Waarschijnlijk vallen veel van deze beschadigde of aan het zicht onttrokken monumentale elementen nog te redden.

Aan de buitenzijde heeft het gehele pand een hoge monumentwaarde, met uitzondering van de ramen in de voormalige boogportieken en enkele aangepaste ingangen. Ook binnen is nog veel van de oude indeling behouden gebleven. Bijzondere interieurelementen zijn onder meer de monumentale trap; de karakteristieke kamerdeuren; de terrazzovloer bij de nooduitgang; diverse stucplafonds met art deco motieven; de eiken lambriseringen en architraven in de directiekamer en vergaderzaal; het cassetteplafond van de directiekamer; de dakconstructie en tenslotte de kleurrijke glas-in-loodramen van Willem Bogtman, die zich in het bovenlicht van de vroegere hoofdingang en in het trappenhuis, de directiekamer en de vergaderzaal bevinden.

Wilhelminasingel 1 heeft een hoge cultuurhistorische waarde als prominent overblijfsel van de roemruchte tramwegmaatschappij OG. De architectuurhistorische waarde is hoog vanwege de Um-1800 architectuur met interieurkenmerken uit de art deco en Amsterdamse School, zoals de ramen van Bogtman. Stationsgebouwen in deze stijl zijn zeldzaam. De gaafheid van het pand is gemiddeld: tegenover de vele behouden elementen staan een aantal ingrepen die geen goed hebben gedaan. De stedenbouwkundige waarde en ensemblewaarde zijn matig doordat rails en perrons zijn verdwenen en de connectie met het vroegere emplacement verloren is gegaan.

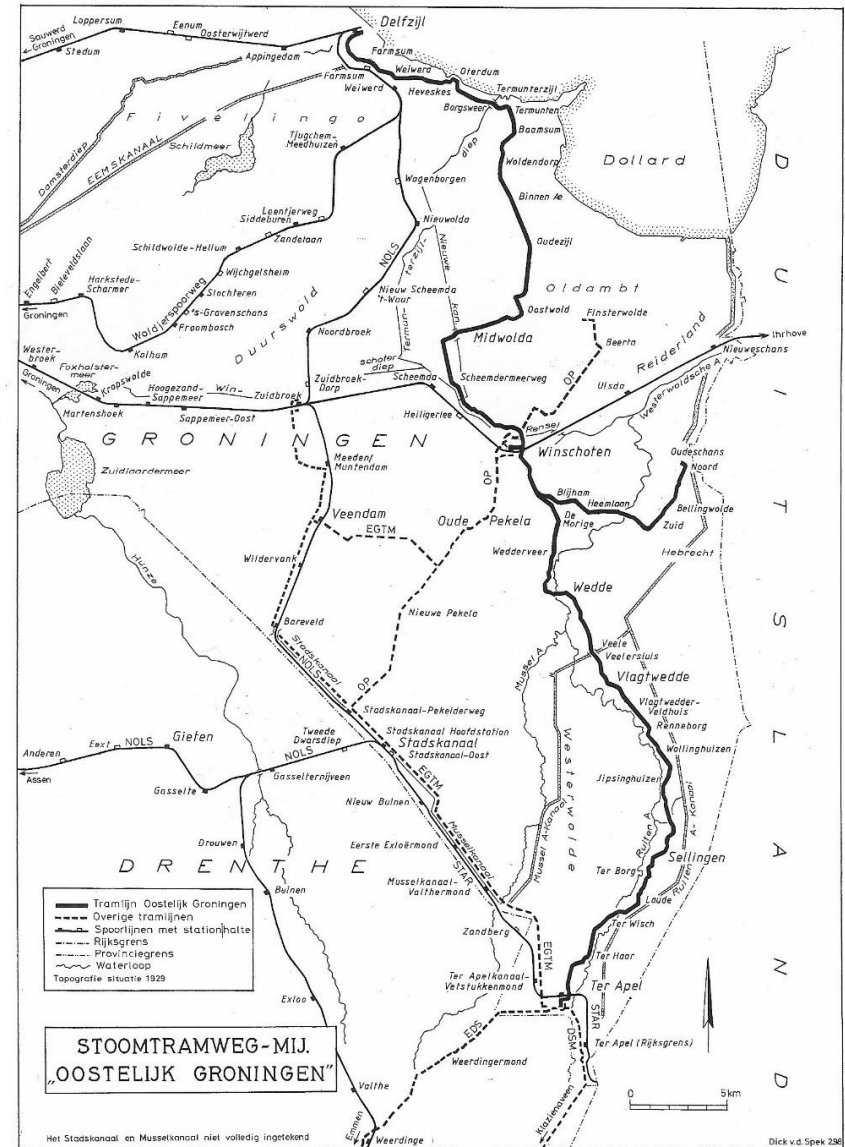
1. Een moeizaam stoomtramavontuur

Het verhaal van de stoomtrammaatschappij begint in 1905 met een artikel in de *Winschoter Courant* van Dirk Bos (1862 – 1916), lid van de Tweede Kamer en voorman van de Vrijzinnig Democratisch Bond. Bos uitte zijn ongenoegen over de nieuwe treinverbindingen van de Noordooster Locaalspoorweg Maatschappij (NOLS), die het oosten van de provincie Groningen geheel links lieten liggen. Hij stelde daarom voor dat men hier zelf het initiatief zou nemen om een netwerk van stoomtramwegen aan te leggen en te exploiteren, ter vervanging van de bestaande paardentramverbindingen.

2. Dirk Bos (foto: Onze Afgevaardigden)

De oproep bleek niet aan dovenmansoren gericht. Al snel werd een commissie in het leven geroepen om de verbetering van het verkeerswezen in deze regio op poten te zetten. Initiatiefnemer Dirk Bos werd voorzitter. In 1912 kreeg de oprichting van de NV Stoomtramweg Maatschappij Oostelijk Groningen (OG) zijn beslag. Bos nam nu zitting in de Raad van Commissarissen. Het dagelijks bestuur kwam in handen van financieel directeur S.H. Dallinga – na enige jaren opgevolgd door G.C. de Geus – en technisch directeur Th. Verlaan. Verlaan werd in 1925 uit bezuinigingsoverwegingen als enig directeur aangesteld. Hij bleef in functie tot het bittere einde in 1954. Deze markante man was niet alleen hét

3. De lijnen van OG binnen het netwerk van andere tram- en spoorwegen.

gezicht van OG, maar zoals we zullen zien hoogstwaarschijnlijk ook de architect van het station.

Een jaar na de oprichting werd met de aanleg van de smalspoorlijnen begonnen. Ondanks het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog konden op 30 oktober 1915 de eerste trams tussen Winschoten en Ter Apel gaan rijden. Uit een krantenartikel over de opening blijkt dat het in de bedoeling lag samen te gaan met de N.V. Stoomtramweg Maatschappij Oldambt – Pekela (OP), die vanuit Winschoten al sinds 1882 stoomtramverbindingen onderhield met Finsterwolde, Oude en Nieuwe Pekela en Stadskanaal. De ‘bruidsschat’ die OP vroeg was echter te hoog en de fusie ketste af. Door het voortduren van de oorlog kwamen de werken met flinke vertraging tot stand. Materialen en personeel waren schaars en prijzen rezen de pan uit. Toch opende OG in oktober 1917 de lijn Blijham - Bellingwolde en in juli 1919 volgde Winschoten - Delfzijl.

Bij de aanleg kwam uiteraard veel meer kijken dan alleen het leggen van rails. Zo moesten er alleen al een stuk of negen bruggen worden gebouwd en diverse stations en bijgebouwen. Bij het knooppunt Winschoten werd tussen de Wilhelminasingel, P. van Dijkstraat en Brugstraat een groot rangeerterrein aangelegd, waar vanaf 1915 diverse gebouwen verrezen, om te beginnen een locomotiefloods, twee werkplaatsen, een timmermanswerkplaats, berging en een werkmeesterswoning.

Goederen

De trams vervoerden behalve personen ook post en allerlei goederen, zoals kunstmest, oogstproducten, rollen strokarton, kolen, cokes, turf, vee en zelfs zand, dat uit een eigen zandput kwam bij Veele. Voor de overslag werden tussen 1917 en 1919 aan de inmiddels gereedgekomen Tramweghaven een goederenloods en een tweetal kunstmestloodsen neergezet. Er liepen sporen naar omliggende fabrieken, zoals brandewijnfabriek Pfaff ten noorden van het emplacement en ijzerhandel Geertsema, waterglasfabriek Gembo, matrassenfabriek Rademaker en het openbaar slachthuis aan de overzijde van de Tramweghaven. Ook leidde een spoor naar de voorzijde van het NS station, waar zich een halte bevond en overstap op de trams van OP mogelijk was.

Het stations- en administratiegebouw werd pas in 1921 - 1922 gerealiseerd, als een van de laatste gebouwen. Voordien stapten reizigers op bij Hotel Vrijheid op

de hoek van de Blijhamsterstraat en de Wilhelminasingel. Hier hield OG ook kantoor. Vreemd genoeg is over de opening van het nieuwe stationsgebouw geen krantenbericht te vinden, terwijl dit in Winschoten toch een belangrijke gebeurtenis moet zijn geweest.

De ambities lagen in de eerste jaren na de oorlog nog hoog. Het was de bedoeling dat het netwerk van OG maar liefst 300 km zou gaan bestrijken. Verder dan zo’n 85 km kwam het echter nooit. Van meet af aan kampte de trammaatschappij met steeds hoger oplopende exploitatietekorten. Al vanaf de vroege jaren twintig liepen de reizigersaantallen terug. Ook het goederenvervoer nam af. De concurrentie van autobussen, vrachtwagens, taxi’s en niet te vergeten de fiets, liet zich steeds nadrukkelijker gelden.

De rekening van de tegenvallende resultaten kwam terecht bij de aandeelhouders, bestaande uit het Rijk, de Provincie, de zeven deelnemende gemeenten en enkele particuliere ondernemingen. Ondanks allerlei financiële

4. Groninger werklozen met de stoomtram op weg naar de werkverschaffing in Jipsinghuizen (foto: beeldbank groningen).

reddingsacties van Rijk en Provincie verbeterde de situatie niet. Zelfs niet nadat er in 1922 bij Ter Apel een aansluiting tot stand kwam met de het net van de Eerste Drentsche Stoomtramweg Maatschappij (EDS) en in 1926 met dat van de Dedemsvaartsche Stoomtramweg Maatschappij (DSM).² Hierdoor was het mogelijk met trams tussen Delfzijl en Zwolle te rijden. In deze plaatsen waren aansluitingen op scheepvaartverbindingen.

Ol' Graitje

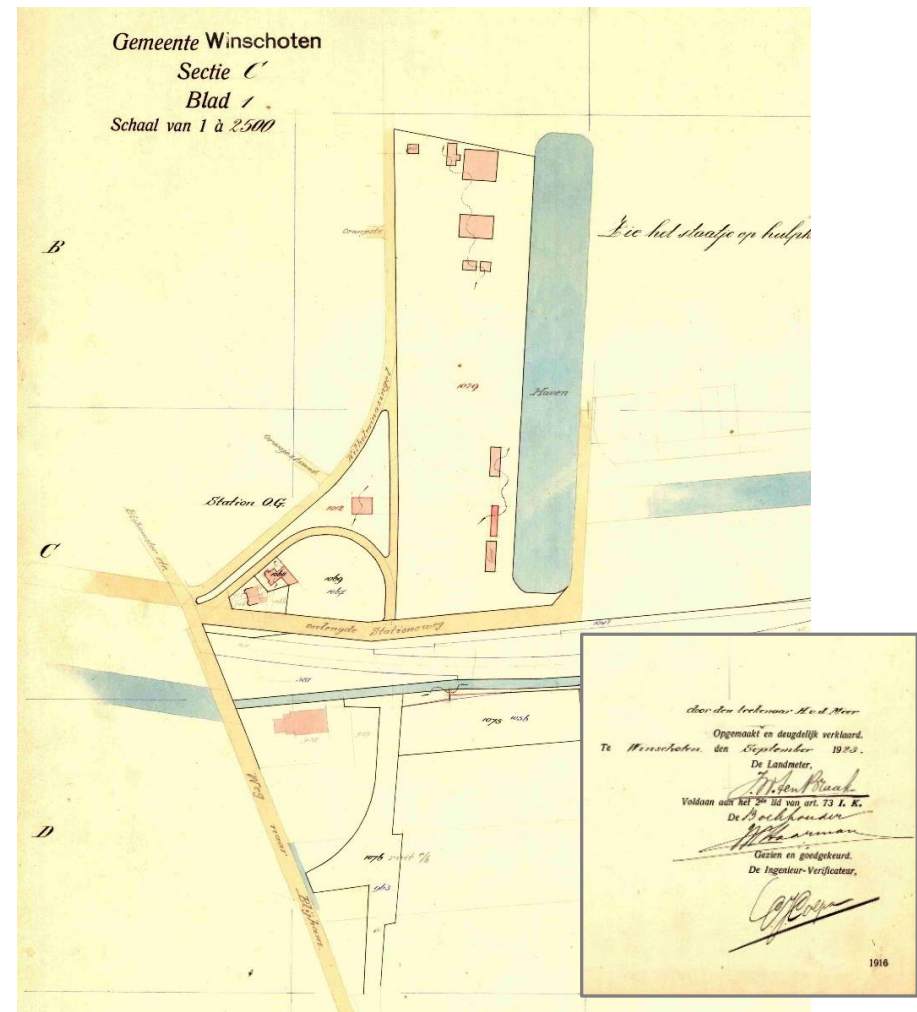
Aan het geringe succes van de onderneming was ook de slechte kwaliteit van de trambanen debet. Deze waren in de oorlog op verouderde wijze en tegen extreem hoge kosten aangelegd. De locomotieven waren op zich van goede makelij, maar ze mochten niet harder rijden dan 35 km per uur. Meer zat er niet in op het bochtige, te licht geconstrueerde smalspoor met zijn vele haltes. Het bezorgde de trams de weinig complimenteuzen bijnaam 'Ol' Graitje' (ouwe Grietje), met een knipoog naar de afkorting OG.

De zaken verslechterden nog met de wereldcrisis in 1929. In 1930 verving OG op de trajecten naar Delfzijl en Bellingwolde de personentrams al door autobussen, in de hoop het tij te keren. Ook werd een deel van het personeel wegbezuinigd. Maar de verliezen bleven oplopen. Vervoer van arbeiders naar de werkverschaffing in Westerwolde en 'dierentuintrams' naar Emmen boden nog even respijt, maar in 1936 werd ook het personenvervoer op de lijn Winschoten – ter Apel geschrapt en vervoerde de tram alleen nog goederen.

Een vernietigend onderzoeksrapport naar de bedrijfsvoering van OG maakte in 1939 duidelijk dat liquidatie onvermijdelijk was. Het bedrijf werd gered door de bel: in de Tweede Wereldoorlog werden wegens de brandstofschaarste de personenwagens weer van stal gehaald. In zekere zin waren dit de hoogtijdagen van de maatschappij; niemand mopperde nog op de trage trams, aangezien ze de enige mogelijkheid van vervoer boden. Maar na de bevrijding was het snel gedaan met de populariteit. In 1948 stopten de reguliere diensten definitief, al verzorgde Ol' Graitje nog tot 1950 zandtransporten vanaf de zandwinning bij Veele voor de aanleg van Rijksweg 42. Het jaar erop werden de rails uit de straten verwijderd.³ De liquidatie van het bedrijf duurde nog tot juli 1954.

Het rangeerterrein met alle gebouwen werd aangekocht door de gemeente, die hier (in 1956) onder meer de Wilhelminaflat bouwde. Enkele gebouwen werden

gesloopt en andere kregen nieuwe functies. Zo ook het stationsgebouw. Van 1962 tot 1978 was het in gebruik als muziekschool en daarna onder meer als advocatenkantoor. Als laatste was de tandartsen- en huisartsenpraktijk DM Medisch B.V. in het pand gevestigd. Deze opende de deuren in april 2016 maar ging al zeven maanden later failliet.⁴ Sindsdien staat het pand leeg.

5. Het station werd in 1923 ingemeten voor de kadastrale hulpaart.

6. Rechts de tram uit Bellingwolde, links de tram uit Delfzijl (foto: serc.nl).

7. Het OG-emplacement in Winschoten, met rechts de werkplaatsen en in het midden de locomotiefloodsen. (foto: J. Voerma, CHC Oldambt).

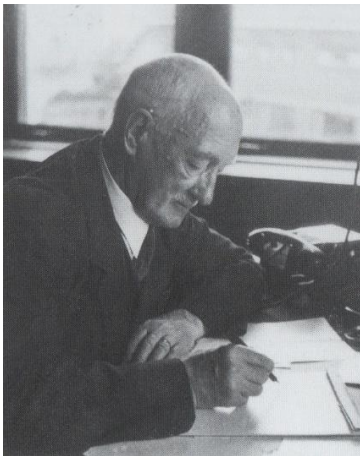
9. Ol' Graitje stoomt voorbij (foto: MSC Emmen).

8. Een van de oudste foto's. Links Hotel de Vrijheid, rechts op de fotorand het nieuwe station. (foto: serc.nl).

2. Ontwerp en bouw

Het ontwerp voor het stations- en administratiegebouw stamt uit 1921. Merkwaardig genoeg wordt in geen enkel document de naam van de architect genoemd. Op de blauwdrukken staat enkel de handtekening van technisch directeur Th. Verlaan en een stempel met de tekst *'Behoort bij schrijven van Stoomtramweg Maatschappij Oostelijk Groningen'* waarbinnen Verlaan handmatig de datum 20 juli 1921 heeft ingevuld (27).⁵ Ook de ontwerpen van enkele andere OG-gebouwen zijn op deze wijze gesigneerd.

Zo goed als zeker zijn het station en ook de andere gebouwen op het emplacement dan ook door Verlaan zelf ontworpen, of in elk geval onder diens supervisie. Die indruk wordt bevestigd in de aandeelhoudersvergadering van 10 december 1921 (waarin reeds over bezuinigingen wordt gesproken). In de rondvraag wordt aangegeven dat de bouwwerken onder eigen toezicht (dat van Verlaan dus) staan.⁶ Het paste ook goed in de bedrijfscultuur van OG om zoveel mogelijk werkzaamheden in eigen beheer te houden.

10. Theodorus Verlaan (foto: R. Noor).

Theodorus Verlaan

Ook de achtergrond van de technisch directeur geeft er aanleiding toe in hem de architect te zien. Theodorus Verlaan (1877 – 1963) was een geboren en getogen Rotterdammer. Hij verloor op 8-jarige leeftijd zijn moeder, waarna een gang

langs diverse pleeggezinnen volgde, hoewel zijn vader, die arbeider was, nog leefde.⁷ Uiteindelijk kwam hij bij een timmermansfamilie terecht, waar hij de kost moest helpen verdienen. Tijd voor school was er nauwelijks, maar Verlaan, die als kind al altijd aan het tekenen was – woningen, gebouwen, bruggen – spaarde zijn geld op en werkte zich via avondcursussen op tot ingenieur.⁸ Hij startte in Rotterdam een architectenbureau, maar dat ging al in 1902 failliet.⁹

Daarna verging het hem duidelijk beter. Al diverse jaren voor Verlaan bij OG in dienst trad, was hij opgeklommen tot opzichter der landsgebouwen, in welke functie hij onder meer de rijksbouwmeester adviseerde.¹⁰ Hij raakte betrokken bij de aanleg van verschillende lijnen van de Drentse Stoomtram Maatschappij (DSM). Door zijn opmetingen van de lijnen Winschoten – Ter Apel en Blijham – Bellingwolde, raakte hij bij de oprichting van OG betrokken.¹¹

Verlaan trouwde in 1908 met Aganita van Dorp (1875 – 1958). Het echtpaar vestigde zich in Winschoten en kreeg daar vijf kinderen.¹² De middelste, Theo(dorus) Verlaan (1912-1997) had dezelfde interesse als zijn vader. Hij werd stadsarchitect van Zwolle, en verwierf onder meer bekendheid met de spraakmakende torenspits van de herbouwde Eusebiuskerk te Arnhem.

Ondanks zijn geringe bedrijfseconomische inzicht, was Verlaan een gewaardeerd directeur. Hij had OG mede opgericht en door twee wereldoorlogen en een economische crisis geloodst. 'Nobel, eerlijk en rechtschapen', zo typeerde A.J. Bosker, burgemeester van Termunten en voorzitter van de Raad van Commissarissen hem op zijn veertigjarig jubileum als directeur. Dat vond overigens plaats in 1952 toen OG al gedurende vier jaar in liquidatie verkeerde.¹³

Te luxueus

Aan het ontwerp van Verlaan gingen twee eerdere schetsontwerpen vooraf. Het eerste, dat al uit 1909 dateerde, had pal tegenover Hotel Vrijheid moeten komen. Het tweede was wel op de huidige locatie geprojecteerd, maar het was groter en bezat twee zijvleugels (26).¹⁴ Blijkbaar was dit bouwwerk veel te luxueus naar de smaak van de minister van Waterstaat, die bijdroeg in de exploitatiekosten van OG en dus zijn goedkeuring aan het ontwerp moest geven. In correspondentie die voorafging aan het laatste ontwerp, spreekt zijne excellentie de directie van OG streng toe dat: *"(...) nauwkeurig (zal) moeten worden nagegaan, of niet bezuiniging kan worden verkregen door alles wat naar*

grootschen opzet mocht zweemen, voortaan te vermijden en naar de uiterste vereenvoudiging te streven."

Andere gezaghebbende personen deelden die mening. Ene ir. Driessen, die aan Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen rapporteerde, vond zelfs het huidige plan, begroot op 80.000 gulden, te ambitieus van opzet. Wachtkamers en een telefoonruimte achtte hij overbodig en in algehele zin vond hij de kamers voor het personeel veel te ruim bemeten. Volgens hem volstond een kleiner gebouw en hoefde dat niet meer dan 50.000 gulden te kosten.

Zijn mening vond onvoldoende weerklank. Na nog wat gesputter van de minister over zaken zoals de ruime gang, de twijfelachtige noodzaak van de luiken en de te duur geachte terrazzovloeren, werden de bouwtekeningen en het bestek uiteindelijk door alle betrokkenen goedgekeurd.

Aannemer Heikens

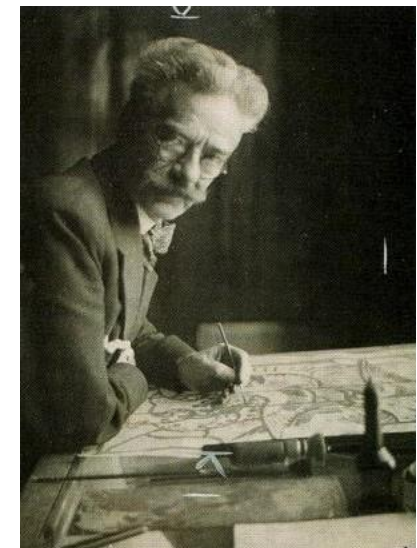
De aanbesteding vond plaats op 10 oktober 1921 (11). Zestien aannemers hadden ingeschreven. De laagste inschrijver was Geert Heikens met 69.590 gulden. Dat was ruim 10.000 gulden onder het bedrag dat de directie had begroot! Geert was bovendien de zoon van Geuko Heikens, een van de meest gewaardeerde aannemers in Winschoten. Dat maakte de keuze voor de directie niet moeilijk. De centrale verwarming werd afzonderlijk aanbesteed, waarbij de opdracht ging naar de firma Centralheizungswerk Kramer & Drewes GmbH uit Bielefeld.¹⁵

11.

De bouw lijkt vrij probleemloos te zijn verlopen. Alleen blijken er op 23 september 1922 moeilijkheden te zijn met het installeren van de centrale verwarming. De firma Kramer & Drewes kon niet aan het werk in de kelder, waar de installatie moest komen, omdat deze niet droog was. Aannemer Heikens zag geen kans de kelder in een paar dagen droog te krijgen. En toen dit eenmaal wel het geval was, kwam de installateur niet opdagen wegens een staking in het Duitse bedrijf. Desondanks kon het stations- en administratiegebouw in december 1922 in gebruik worden genomen.¹⁶

12. Willem Bogtman (1882 - 1955) begon zijn carrière als tekenleraar in Steenwijk. In 1912 startte hij in Haarlem een atelier in glas-in-lood en gebrandschilderd glas. Zijn grote doorbraak volgde met de realisatie van de enorme glas-in-lood overkapping van het Scheepvaarthuis te Amsterdam in 1915. Talloze opdrachten volgden, tot in Amerika aan toe. Bogtman was in het interbellum het belangrijkste glas-in-lood atelier van Nederland met toonaangevende ontwerpen in de stijl van de art deco en Amsterdamse School (foto: www.atelierbogtman.nu).

Willem Bogtman

Blijkbaar gaf de gunstig uitgevallen aanneemsom ruimte om enkele luxe-elementen, die wijselijk buiten het bestek waren gehouden, alsnog te realiseren. Zo wordt in het bestek geen melding gemaakt van de natuurstenen elementen voor de trap en in de gang, noch van de eikenhouten paneellambriseringen en de cassetteplafonds in de directiekamers. Onder de opgaaf van de glas-in-loodramen ontbreken de exemplaren voor het trappenhuis. Voor de vervaardiging van dat glas-in-lood werd niemand minder ingeschakeld dan de befaamde Haarlemse glazenier Willem Bogtman. Voor de prachtige ontwerpen

in art deco stijl, met daarin het gevleugelde wiel van de spoor- en tramwegen, rekende hij 519 gulden.¹⁷

Um-1800 architectuur

Opmerkelijk is dat Verlaan als geboren Rotterdammer uit de arbeidersklasse het station niet ontwierp in de 'socialistische' Amsterdamse Schoolstijl die rond 1920 alom populair was. Hij koos voor de veel traditionelere 'Um-1800 stijl', destijds vooral de architectuur van villa's, banken, grote kantoorpanden en dergelijke. Mogelijk liet Verlaan zich inspireren door de in 1915 in deze stijl gerealiseerde villa bij houtzagerij Post aan de Beertsterweg (14).¹⁸

De Um-1800 Beweging greep terug op architectuurprincipes uit de klassieke oudheid, zoals deze werden gehanteerd in de classicistische Lodewijk XVI-stijl van 1770 - 1810 – oftewel 'um 1800'.¹⁹ De gebouwen zijn over het algemeen statig en sober met een symmetrische opbouw. Het accent ligt sterk op de ingangspartijen. Ook daken, daklijsten en schoorstenen worden benadrukt. Typerend is verder het gebruik van natuursteen – ook bij Wilhelminasingel 1 treffen we dit aan. Na de Eerste Wereldoorlog raakte dat terugblikken op bouwstijlen uit het verleden snel uit de mode. Het OG-hoofdstation is dan ook een laat voorbeeld van de Um-1800 stijl. Mogelijk heeft het ontwerp eerst enige jaren op de plank gelegen.

Ondanks de met trots uitgedragen heroriëntatie op het classicisme, zaten de Um-1800-ontwerpen vaak vol anachronismen. Ook dat komen we bij het stationsgebouw tegen. De kruisvensters bijvoorbeeld, komen helemaal niet voor in de Lodewijk XVI-stijl, maar horen bij de architectuur van zo'n twee eeuwen eerder. In het interieur is de vorm van de trap – althans het stenen gedeelte – ontleend aan het rationalisme (Berlage), terwijl de stucornamenten en glas-inloodramen typerend zijn voor de art deco stijl en Amsterdamse School.

In bouwtechnisch opzicht waren de Um-1800 panden vaak heel modern. Achter de historiserende gevels worden regelmatig betonconstructies gevonden. Ook spouwmuren zijn algemeen. Veel van deze grote panden waren al uitgerust met centrale verwarming. Al deze noviteiten vinden we ook bij Wilhelminasingel 1.

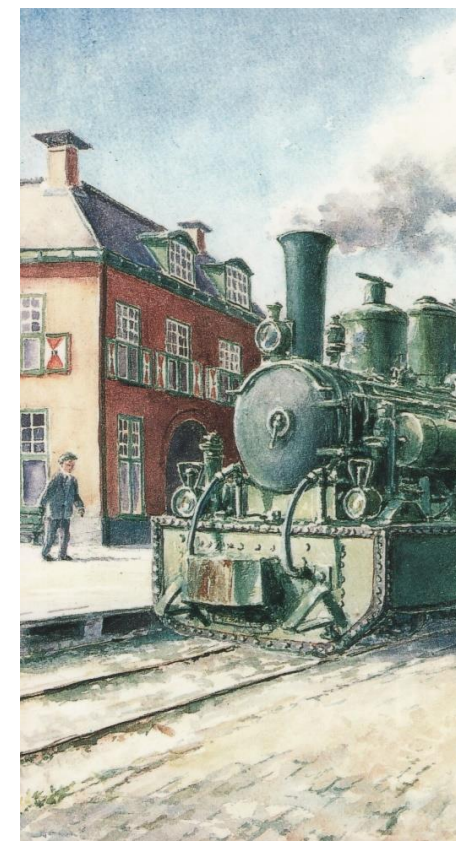
13. Een zeldzame foto van de oostzijde van het pand. Op de voorgrond de tramweghaven en de kunstmest- en goederenloodsen (foto: J. Voerman).

14. Villa Post aan de Beertsterweg te Winschoten, gebouwd in 1915. De gelijkenis is treffend (foto van oude ansicht).

15. Het station in de gloriejaren. De boogportieken zijn nog niet in raamvensters veranderd. Ter plekke van de huidige entree is nog een kruisvenster. Boven de ingang aan de westzijde prijken een luifel en een vlaggenmast. De raamvensters op de verdieping hebben luiken. De schoorstenen zijn voorzien van schoorsteenplaten. (Foto: T. Post, Collectie CHC Oldambt, beeldbankgroningen.nl).

16. Deze aquarel vertelt iets meer over het kleurgebruik. Tegenwoordig is al het houtwerk wit geschilderd, met uitzondering van de donkerblauwe deuren. Destijds overheerste de kleur groen, waarin ook de locomotieven en rijtuigen waren geverfd. Zo waren de kozijnen standgroen met ramen in wit (vermoedelijk gebroken wit). Bij de dakkapellen waren de ramen wit, de lijsten en kapstukken standgroen en de zijvlakken resedagroen. Ook de boeiborden van het dak en van de dakgoot waren groen. De dakgoot was voorzien van witte stippels, terwijl de koppen van de gootklossen eveneens wit waren geverfd. De luiken waren schuingevierendeeld geschilderd in rood en wit, met een wisselrondje in het midden. De klampen en buitenzijden waren weer groen. Ook de deuren, die op het aquarel niet te zien zijn, zullen in standgroen zijn geverfd, mogelijk in combinatie met resedagroen. (fragment aquarel G. Schreuder, gebruikt als cover van het boek stoomtrammaatschappij Oostelijk Groningen 1915 – 1948).

3. Indeling, gebruik en materialen

Het gebouw verenigde drie verschillende functies: op de begane grond bevonden zich de stationsvertrekken en de dienstwoning van de stationschef; op de verdieping waren kantoorruimtes.

De stationsentree, herkenbaar aan de luifel en vlaggenmast, bevond zich aan de westzijde, op enige afstand van het perron aan de Wilhelminasingel waar de trams stopten van en naar Delfzijl. In het portaal vond de kaartverkoop plaats via twee loketten. Links en rechts waren wachtkamers voor de tweede en de derde klas (de OG-rijtuigen kenden geen eerste klas).

Het perron voor Ter Apel en Bellingwolde lag aan de zuidzijde, parallel aan de Julianastraat. Hier bevond zich in het open boogportaal een bergplaats voor bestelgoederen die met de tram mee moesten. Het kon worden afgesloten met een traliehek (22). Achterin dit portaal was een glaspui met een loket en een deur naar de centrale ruimte van het stationspersoneel. Ernaast, op de plek van de huidige hoofdentree, had de chef van dienst (stationschef) zijn kantoortje. Aan de noordkant bevond zich precies zo'n open bergplaats, waarschijnlijk bedoeld voor de goederen met bestemming Delfzijl. Aan het zuidelijke perron gaf een nog bestaande deur toegang tot de toiletten.

De hoofdingang was gesitueerd aan de oostkant, waar zich te emplacement uitstrekte. Na binnenkomst door de statige entree met natuurstenen omlijsting en een halfrond bovenlicht met glas-in-lood, kwam men eerst in een tochtportaal, waar links een tweede toegang tot de toiletruimte was. Daarachter bevond zich de representatieve centrale hal met het trappenhuis.

Op de noordoosthoek van de begane grond bevond zich de woning van de chef van dienst, met een eigen ingang op de plaats van het huidige smalle raamvenster. De woning telde een woonkamer, slaapkamer, keukentje, toilet en een gangetje met een binnendoorgang naar het station. Nogal krap allemaal, toch woonde hier vanaf 1931 stationschef Albert Jansen met vrouw en twee kinderen.²⁰ In 1944 werd de woning gevorderd door de Duitsers, waarna een noodwoning in de kamer van de technisch tekenaar werd ingericht. Als tragische samenloop van omstandigheden werd Jansen, die in het verzet zat, in februari

1945 gearresteerd en naar Belgen-Belsen afgevoerd, vanwaar hij niet terugkeerde.

Onder het oostelijke helft van het pand waren twee gescheiden kelderruimtes. Eentje was toegankelijk via een verdwenen keldertrap vanuit de dienstwoning. Hier bevond zich de provisiekelder en een ruimte voor de centrale verwarmingsinstallatie, die onder het beheer van de stationschef viel. Het andere gedeelte was bereikbaar via de nog bestaande keldertrap. Hier waren twee archiefruimtes en een grote kluis.

Via de trap – de blikvanger van het pand – kwam men op de verdieping, waar de vertrekken waren gelegen rondom de centrale hal. Aan de westzijde bevonden zich de voorname kamers van de technisch directeur en de financieel directeur, waarin de sfeer van donker eikenhout werd opgevrolijkt door een serie prachtige glas-in-loodramen van Bogtman. Tussen de kamers in was tot begin jaren dertig een ruimte voor de directiesecretaresse. Haar kamer bevatte minder eikenhout maar had wel het kleurigste glas-in-loodraam. De kamer van de technisch directeur stond in directe verbinding met de vertrekken van de technisch ambtenaar en de opzichter weg en werken. Op dezelfde wijze had de financieel directeur contact met de burelen van de correspondentie en administratie. Aan de oostkant bevond zich, in het huidige trappenhuis van de nooduitgang, een telefooncabine. Daarnaast waren de nog bestaande toiletten.

Op de ruime zolder werden al in 1922 aan de oostkant twee slaapkamers afgeschoten. Voor wie die bedoeld waren, is niet duidelijk, maar vermoedelijk zal de familie Jansen er in de oorlogsjaren dankbaar gebruik van hebben gemaakt. De overige ruimte bleef onbenut. Zodoende wekt het met kostbaar glas-in-lood verfraaide trappenhuis naar de zolderverdieping enige verbazing. Mogelijk was het de bedoeling dat de zolder bij de (nooit gerealiseerde) groei van OG als extra ruimte in gebruik kon worden genomen.

Materiaalgebruik

Zoals gezegd combineert het pand traditioneel en vroegmodern materiaalgebruik. Uit die laatste categorie is bijvoorbeeld de fundering van stampbeton. In de kelders is te zien dat deze tot vlak onder de kelderramen reikt.

De vloeren op de begane grond waren deels van hout, deel van beton, die op de verdieping van hout. Beide werden ze volgens een aanvulling op het bestek, voorzien van een 'overvloer van houtgraniet op een elastische ondervloer'. In hedendaagse bewoordingen is dat een magnesietvloer op gaasbewapening, een sterke en lichte vloerafwerking die bovendien warmte-isolerend en geluiddempend is.²¹ In de portalen, gangen, toiletten en het bordes van het trappenhuis werden terrazzo (of granito) vloeren gelegd.

De muren van de kantoorruimtes waren afgezet met een lambrisering. Daarvan zijn alleen de fraaie eikenhouten panelenlambriseringen in de directiekamers nog over. De overige bestonden uit groefdelen (schroten).

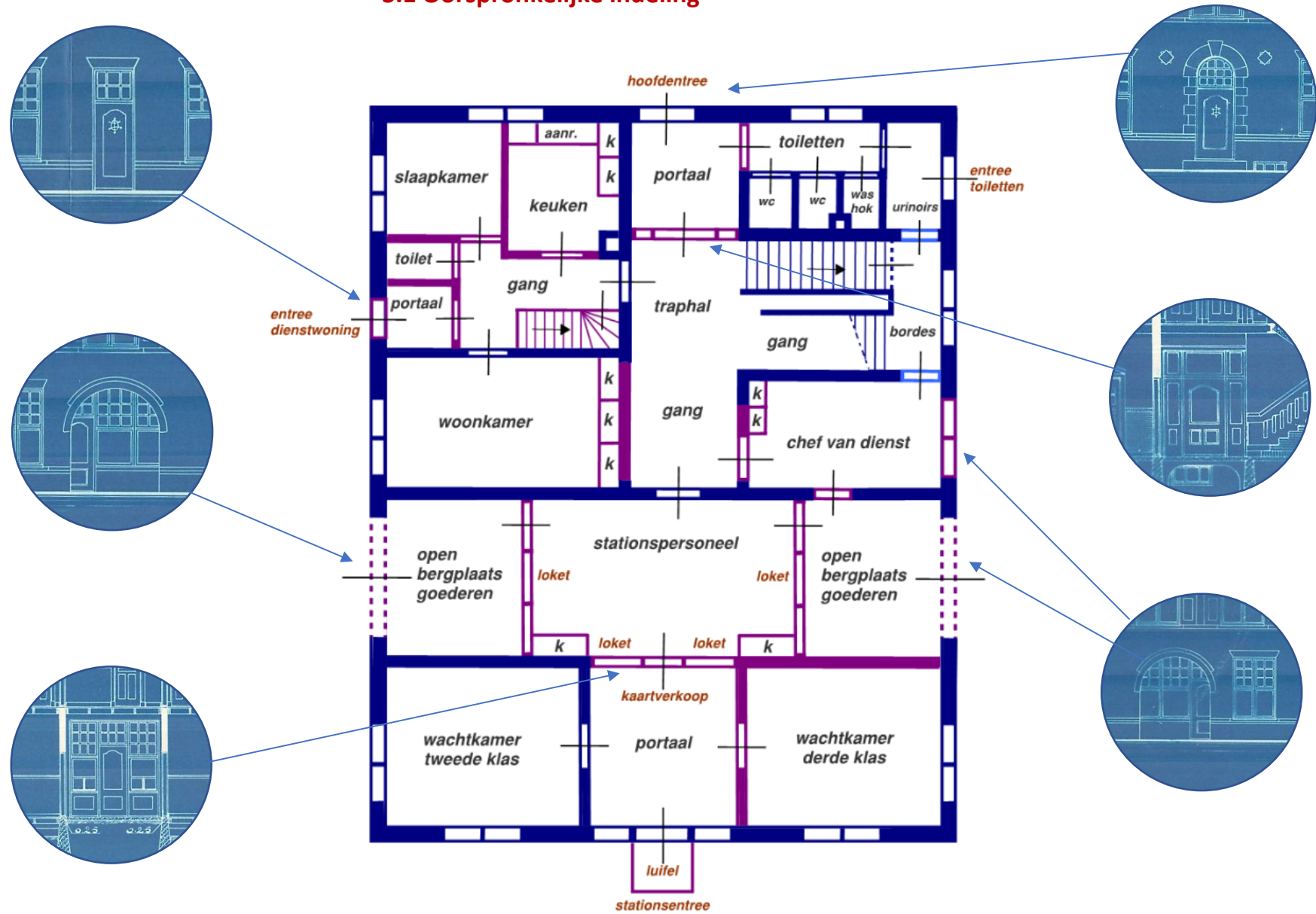
De plafonds van gangen, kantoorruimtes, wachtkamers en dergelijke waren gestuukt en voorzien van perklijsten in art deco stijl, al dan niet met een rozet in het midden. De directiekamers hadden een fraai houten cassetteplafond.

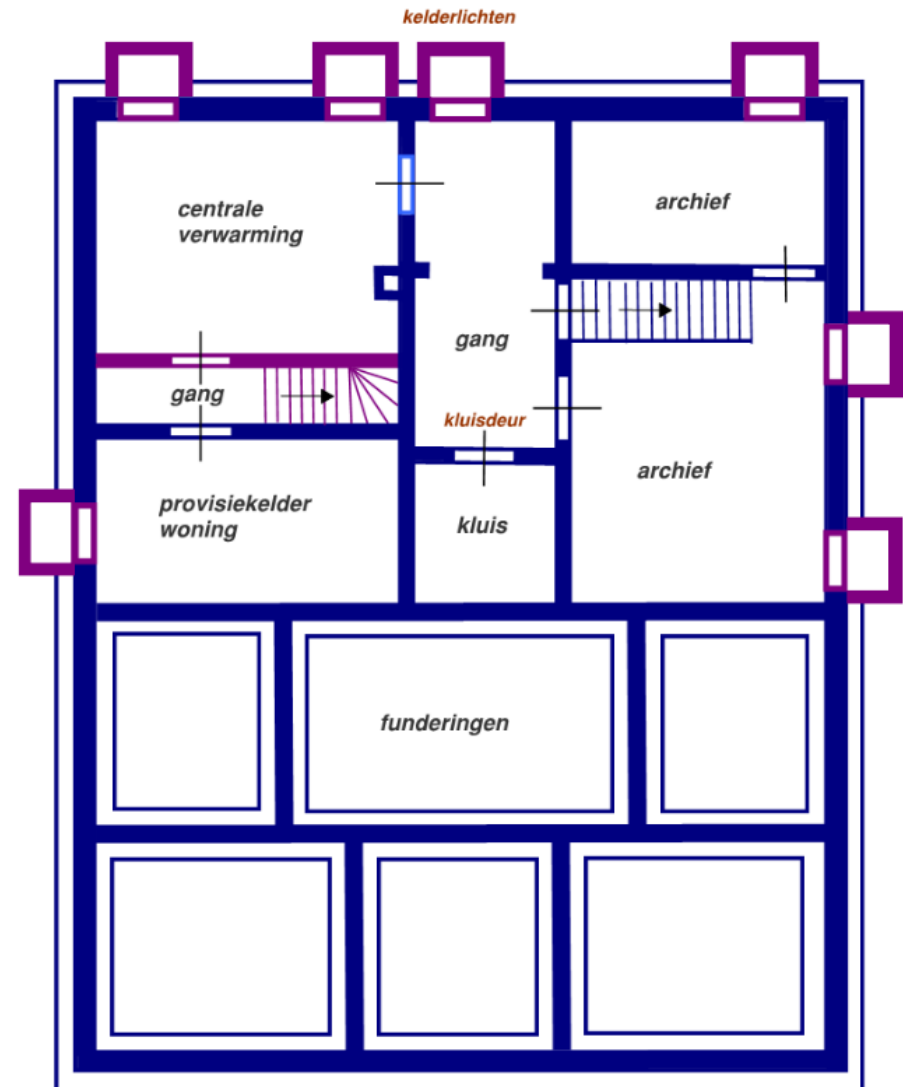
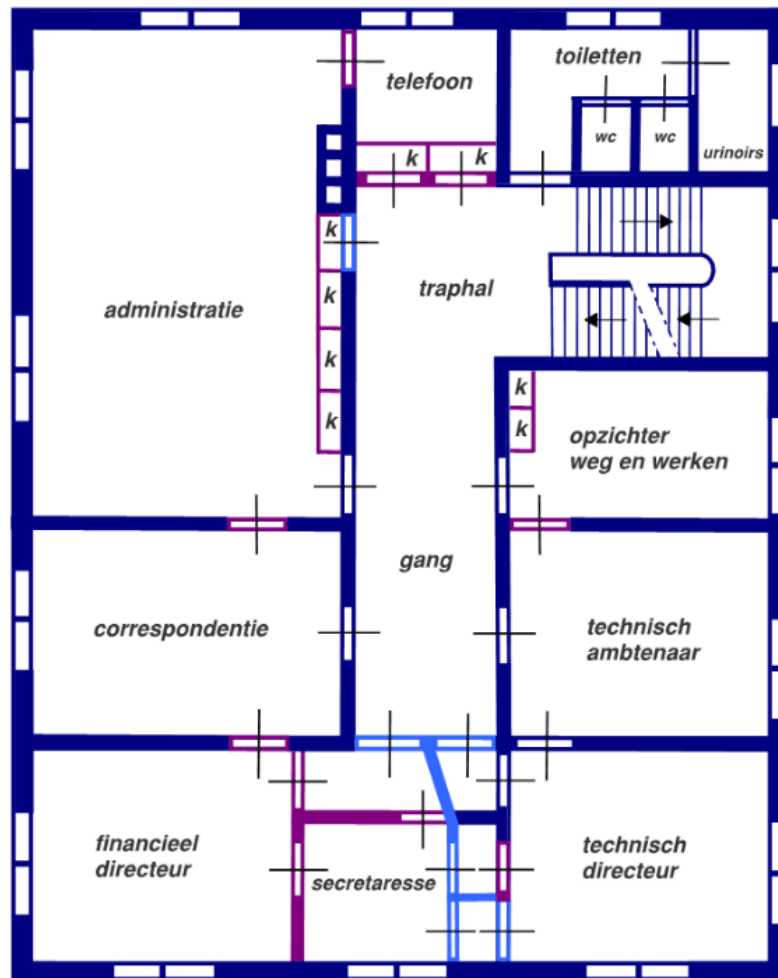
De vier grote schoorstenen op het dak ten spijt, was er in het hele pand geen kolenkachel te vinden. Vrijwel alle ruimtes waren voorzien van centrale verwarming. Veel radiatoren uit de jaren twintig zijn nog bewaard gebleven. Drie van de vier schoorstenen zijn er dan ook puur voor de sier. Alleen het exemplaar op de noordoosthoek was operationeel. Hierin bevonden zich rookkanalen voor de centrale verwarmingsketel en het keukenfornuis, alsmede een wasemkanaal.

17 - 18. Twee foto's uit 1948, het laatste jaar waarin OG nog functioneerde. Links: de ruimte van het stationspersoneel, gezien naar de pui in de zuidelijke boog en een van de loketten in het stationsportaal. Boven: de grote administratieruimte, met een nu verdwenen lambrisering (foto's: R. Noor).

3.1 Oorspronkelijke indeling

19 - 21. Oorspronkelijke indeling en gebruik. V.l.n.r. begane grond, verdieping en kelder.

Donkerblauw: bestaand. Paars: verdwenen of gewijzigd. Lichtblauw: aanpassingen in de dertiger jaren.

4. Verbouwingen

Onder OG hebben in het station alleen kleine aanpassingen plaatsgevonden. Zo werd ergens in de dertiger jaren het overbodig geworden vertrek van de financieel directeur samengevoegd met het secretaresseskamertje en een deel van de gang. De deur naar de correspondentiekamer werd gedicht. Zo ontstond de huidige grote vergaderzaal. De eikenhouten deuren, architraven en lambriseringen werden in de nieuw ontstane ruimte hergebruikt. De secretaresseskamer bezat echter geen lambrisering van eikenhout maar van schroten, zodat een stuk panelenlambrisering uit de overgebleven directiekamer opgeofferd moest worden om het tekort aan te vullen. Dat lukte niet volledig; een stuk tussen de raamvensters werd voorzien van een nieuwe schrotenlambrisering (168).

Blijkens de ongedateerde bouwtekening (28), greep men de gelegenheid aan ook wat andere zaken aan te passen. De ruimte voor het stationspersoneel werd voorzien van nieuwe kasten en een keukenblok; de administratiekamer kreeg een extra toegangsdeur; er kwam een grote houten stellagekast in de correspondentieruimte en werd een keukenblok geplaatst in de blijkbaar overbodig geworden telefoonruimte. Niet veel later moet vanuit het kantoor van de chef van dienst een doorloop zijn gemaakt naar het keldergangetje en de achtergelegen toiletten. In of na de oorlog verdwenen de buitenluiken.

Muziekschool

Ingrijpendere veranderingen vonden plaats rond 1962, toen het gebouw als muziekschool ging dienen. De twee rondboogportieken werden dichtgezet en bij de binnenruimte getrokken (23). De binnenmuren en puin van het stationsgedeelte verdwenen – met uitzondering van de zuidelijke wachtkamer – zodat één grote lesruimte ontstond. Omdat het deels om dragende muren ging, werd een staalskelet aangebracht met een kolom in het midden van de ruimte.

Op de verdieping werden de kamers van de correspondentie en de administratie samengevoegd. De dienstwoning werd opgedeeld in een leslokaal en een berging, waarbij de overige ruimtes verdwenen. Op de plaats van de voordeur kwam een raamvenster. Eerst bleef nog wel de toegang tot de kelder

gehandhaafd. Deze is pas later verdwenen. Op zolder werd een deel van het trappgat dichtgezet.

Na 1974 – wanneer precies is onduidelijk – werd de oude hoofdentree ter hoogte van het tochtportaal van de centrale hal afgesloten. Hier kwam nu een houten brandtrap; de entree zelf werd nooduitgang. Er kwam een nieuwe hoofdingang in de zuidgevel op de plaats van een raamvenster. Het voormalige kantoor van de stationschef werd daarbij tot hal gepromoveerd.

Latere ingrepen

In 1995 – 1996 vond een verbouwing tot advocatenkantoor plaats naar plannen van architect J. van de Grijsparde (29). Hiervan zijn weinig gegevens gevonden. Zo te zien beperkte deze verbouwing zich in hoofdzaak tot het (opnieuw) realiseren van enkele kleinere kamers en het aanbrengen van verlaagde plafonds. Mogelijk verdwenen toen ook de schrotenlambriseringen die in bijna alle kamers zaten.

Nadien zijn nog diverse ingrepen gepleegd die helaas flink wat schade hebben veroorzaakt. Bedenklijk is dat ze grotendeels zijn uitgevoerd nadat het pand in 2001 op de rijksmonumentenlijst was geplaatst. Zo was blijkens de redengevende omschrijving van de RCE uit 2001 de monumentale paneeldeur van de oude hoofdentree nog aanwezig (zie bijlage). Deze was voorzien van een kijkgat met smeedwerk. Nu is deze ingang gedicht met een plaat betonplex. Ook nog aanwezig waren de zeven kelderraamvensters met kelderlichten voorzien van ijzeren roosters. Deze zijn nu toegemetseld respectievelijk dichtgegooid. Het ontstane gebrek aan ventilatie zal er mede de oorzaak van zijn dat de kelder vol water staat. Verder werden de buitengevels gereinigd, wat het baksteenoppervlak en voegwerk heeft aangetast (30). Gelukkig is de schade oppervlakkig, over het algemeen is het metselwerk nog in goede conditie.

Binnen verdwenen vermoedelijk diverse originele magnesiet- en terrazzovloeren onder lastig te verwijderen steentapijt en vaste vloerbedekkingen. Op wanden en plafonds werd de spackspuit kwistig gehanteerd, waarbij niet alleen de egale muuroppervlakken maar ook de rode en gele strengpersstenen in de hal (80), de natuurstenen hoeklementen (75) en de in het zicht gebleven originele stucplafonds (69, 96, 152) het moesten ontgelden. Ook de monumentale trap werd bedekt met spack en verf (121).

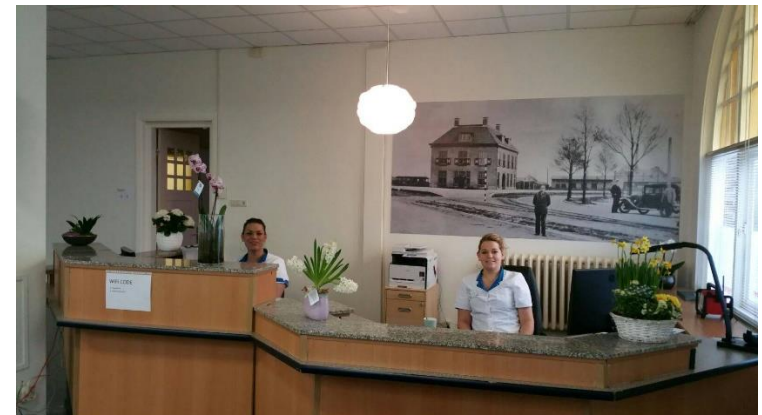
22. Op dit screenshot van een film uit 1936 waarbij (groot)ouders de dierentuintram vol kinderen naar Emmen uitwuiwen, is het hekwerk in het zuidelijke boogportaal te zien. (Zie: youtube.com/watch?v=piVuf5TxFsU)

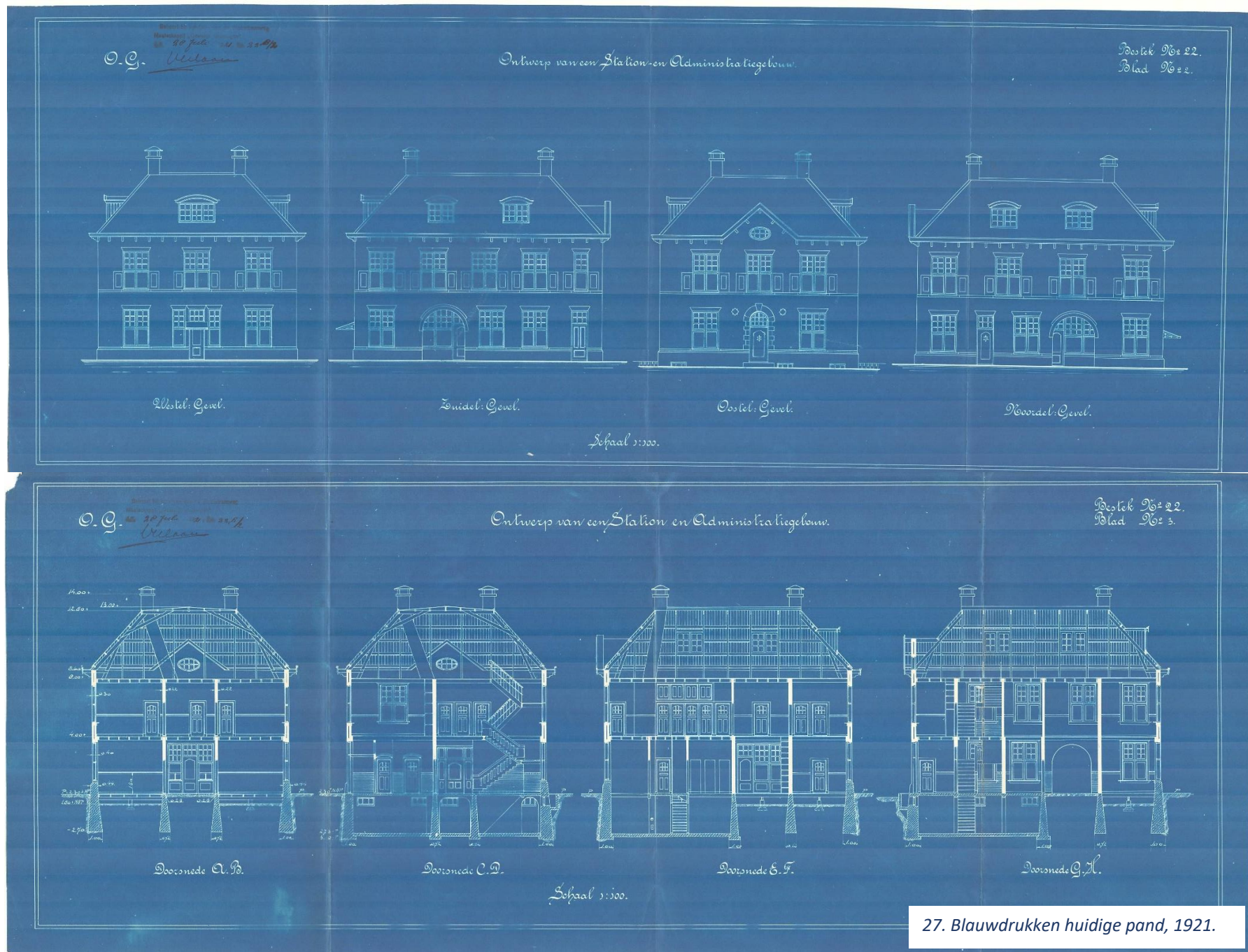
24. Luchtfoto uit 1956 met de net gereed gekomen Wilhelminaflat. De rondboogportiek is nog open; ook zijn de kelderlichten zichtbaar. (foto: beeldbankgroningen.nl)

23. Foto uit 1974 toen het pand als muziekschool in gebruik was. De rondboogportiek is al vervangen door een raam, maar de huidige hoofdentree is nog niet gerealiseerd. (foto: beeldbankgroningen.nl).

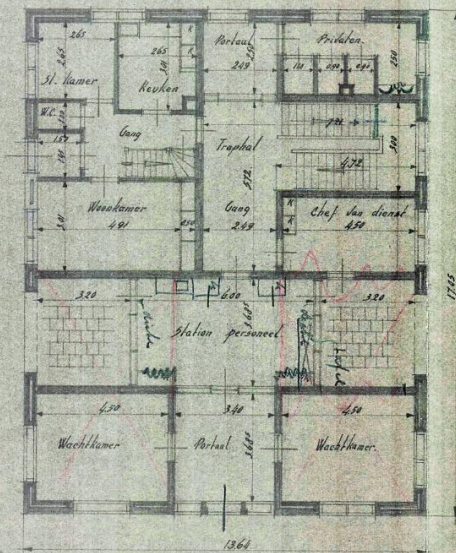

25. De grote balie van de tandartsen- en huisartsenpraktijk stamt uit 2016 (foto van facebookpagina).

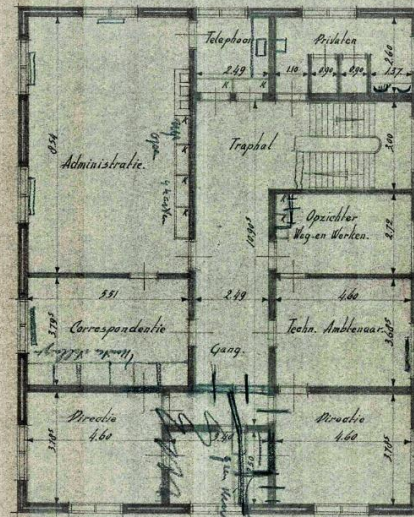

PLATTEGRONDEN STATION- EN ADMINISTRATIEBOUW . O . G .

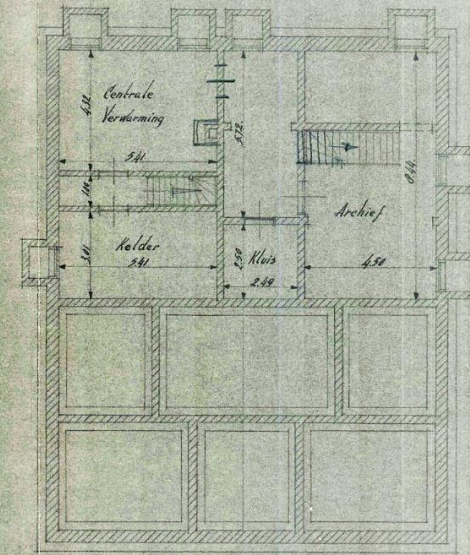
SCHAAL 1:100.

BEGANE GROND.

VERDIEPING.

KELDERPLAN

402
A3
5297.
1:100

28. Ongedateerde tekening, vermoedelijk uit ca. 1935, waarbij onder meer de tweede directiekamer werd vergroot tot een vergaderzaal.

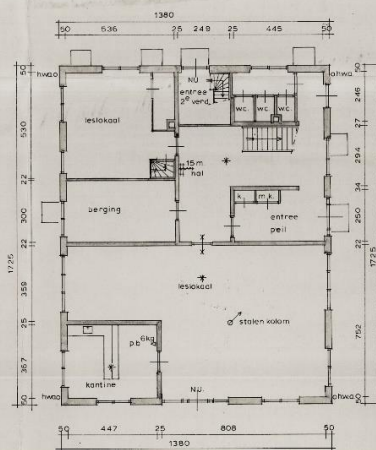

WESTGEVEL

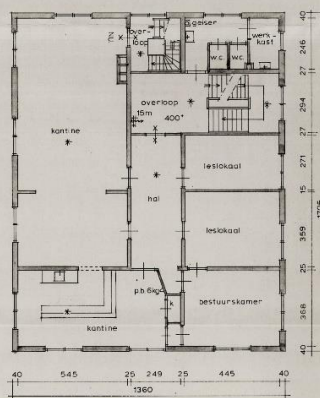
ZUID GEVEL

OOSTGEVEL

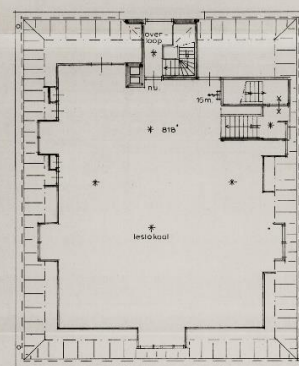
NOORDGEVEL

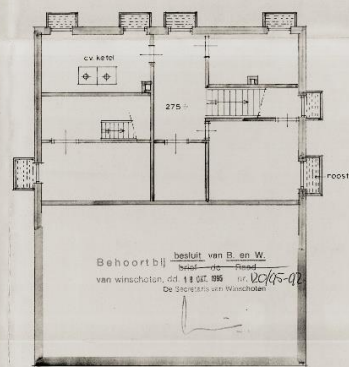
BEGANE GROND

1e VERDIEPING

2e VERDIEPING

KELDER

29. Tekening J. van de Grijsparde, 1995, bestaande situatie.

- noodverlichting
- 30 min. brandwerende deur
- brandslanghaspel lengte 15 m
- nood uitgang vlg. NEN 1010
- poeder blusser inhoud 6 kg

Beheer en Milieuzaken
art. 15 GZ 1995
nr. 20-9-95-14
95-96

Behoort bij bestel van B. en W.
bestel van B. en W.
van Winschoten, dd. 11 okt. 1995 nr. 100/15-95
De Stengels van Winschoten

Architektenburo J.v.d. Grijsparde
Schoonhoven 20 991 AP Winschoten tel. 050/1806

opdrachtgever: Beheer en Belangingsmaatschap Berwaal, BV, Groninger
werk: bestaande muziekproost Wilhelmus van 1 Winschoten
omvang: bestaande

datum	schaal 1:100	obj. nr. 95-121-1	formaat 70x50
get. K.V.	get.	gew.	gew.

5. Bouwhistorische beschrijving exterieur

5.1 Metselwerk gevels algemeen

De gevels zijn opgetrokken van een paarsbruine bezande machinale bakstenen van 20,5/21 x 9,5/10 x 5 cm. De tienlagenmaat bedraagt 60,5/61 cm. Het hele pand bezit spouwmuren. Tot aan de onderkant van de raamvensters op de verdieping is de gevel in steens verband gemetseld (kruisverband), daarboven in een halfsteensverband. De overgang wordt gemarkeerd door een rollaag van koppen (31). Er is gevoegd in een snijvoeg met een basterdmortel.

Rondom heeft het gebouw een uitkragende en iets schuin toelopende plint (trasraam) met een hoogte van 59 - 62 cm. Deze is met een cementmortel bepleisterd. Direct erboven heeft het metselwerk een rollaag van koppen (32).

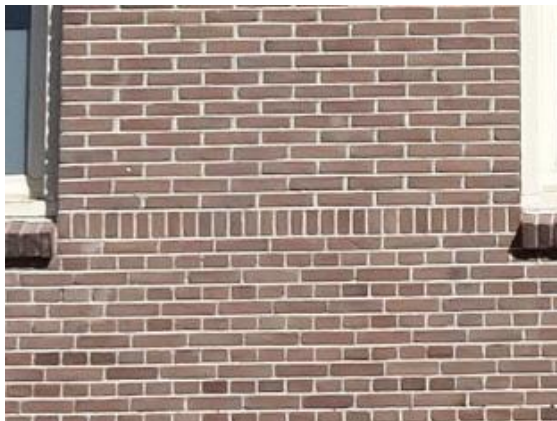
De gevels worden beëindigd door een fries bestaande uit een rollaag met muizentand, met daarboven een rollaag van strekken (33).

Boven alle raam- en deurvensters – uitgezonderd de halfronde boogvensters – zijn in het metselwerk hanenkammen aangebracht (33). De raamvensters zijn voorzien van uitkragende bakstenen dorpels (34).

Gevelreiniging heeft baksteenoppervlak en voegwerk aangetast, wat te zien is bij een stukje dat onder een adresbord zat en de dans ontsprongen is (30).

30.

31.

32.

33.

5.2 Raamvensters algemeen

Het pand telt op begane grond en verdieping in totaal 23 houten kruisvensters van hetzelfde type en formaat (270 x 177 cm). Boven het kalf hebben ze tweemaal een 6-ruitsverdeling, onder het kalf is geen roede-verdeling aanwezig. De kleine ruitjes zijn veelal voorzien van geel kathedraalglas (34). Bij de ramen van de voormalige directiekamers en ter hoogte van het trappenhuis is bovenin glas-in-lood aangebracht.

De grote ruiten onderin zijn meestal van vlak glas, maar op plekken waar doorkijk minder gewenst was (zoals bij de toiletruimtes) hebben ze wit kathedraalglas. Het bovenste venster van het trappenhuis heeft ook onderin glas-in-lood.

Naast de kruisvensters zijn er nog drie smalle kloostervensters (270 x 88 cm) met dezelfde eigenschappen als de kruisvensters (35).

Bij de meeste vensters kunnen één of meerdere segmenten geopend worden, maar de wijze waarop verschilt. Er zijn draairamen, schuiframen en valramen.

Er zijn enkele raamvensters met afwijkende maten. Deze zullen per gevel behandeld worden. Dat geldt ook voor de deurvensters.

Interpretatie raamvensters

De hierboven beschreven vensters zijn alle nog in originele staat. Ook het kathedraalglas is authentiek.

De vensters op de verdieping waren voorzien van luiken, die echter verdwenen zijn. In de kozijnen zou je sporen van duimen voor de luikgehengen verwachten, maar daarvan is niets meer te zien. Blijkbaar heeft de schilder ze vakkundig weggewerkt. Ook de windwervels in de gevel, bedoeld om de luiken open te houden, zijn spoorloos verdwenen.

Of de luiken vaak werden gesloten is de vraag. Het lijkt erop dat ze vooral voor de sier waren aangebracht. Opmerkelijk is dat het smallere kloostervenster aan de zuidkant twee luiken kreeg, terwijl één voldoende was geweest (15).

34.

35.

36.

5.3 zuidgevel

De zuidgevel telt op de begane grond twee en op de verdieping vier kruisvensters van het beschreven type. De rechter kruisvensters zijn in het gedeelte met roedeverdeling voorzien van glas-in-loodramen. Rechtsboven bevindt zich een kloostervenster (36).

Blikvanger op de begane grond is een breed boogvormig raamvenster. Het heeft onderin drie éénruits ramen, waarvan de middelste open kan. Het rondlopende gedeelte bezit een fijnmazige roedenverdeling, met segmenten van respectievelijk acht, negen en weer acht ruitjes met geel kathedraalglas (40). Het venster heeft een uitkragende bakstenen dorpel, waarvan de stenen 3 mm dikker zijn dan elders. Rondom de boog is een anderhalf steens rollaag aangebracht, met daaromheen een uitkragende gemetselde omlijsting in rondboogvorm, eindigend in een voetje (39).

De hoofdentree in het midden van de gevel bezit een breed deurkozijn met een 8-ruits bovenlicht (43). De ruitjes bestaan uit wit kathedraalglas. De deur, een éénpaneeldeur met boogpaneel (41) is smaller dan het kozijn. Ter weerszijde vullen twee extra stijlen met een smalle strook plaatmateriaal de ruimte op. Naast de deur is een achthoekige koperen lantaarn in de gevel aangebracht (42).

Een tweede deurvenster bevindt zich rechts op de hoek (43). Ook hiervan bezit de deur een boogpaneel, maar de stijlen en regels zijn iets rijker geprofileerd in en het paneel zit een ovaal ruitje. Het kozijn staat op hardstenen neuten. Ook de onderdorpel is van hardsteen. Er is een 6-ruits bovenlicht, voorzien van geel kathedraalglas.

Interpretatie

De zuidgevel laag aan het perron van de trams naar Bellingwolde en Ter Apel. Op de plaats van het in 1962 aangebrachte boogvormige raamvenster bevond zich een rondboogportiek van 3.20 meter diep (37). Achterin de portiek was een houten pui aangebracht met een loket en een toegangsdeur voor het personeel. Een tweede deur in de rechterkant van de portiek gaf toegang tot het kantoortje van de chef van dienst. De pui was, net als het huidige raam, bovenin voorzien van een groot aantal ruitjes. Mogelijk zijn dan ook delen van de oude pui hergebruikt voor het raam.

Ook een van de deuren werd hergebruikt, namelijk voor de huidige hoofdentree. Op deze plek bevond zich eerst een kruisvenster (37). Omstreeks 1962 werd het raamkozijn tot deurkozijn vermaakt. Schuine lassen verraden de plek waar de posten van het oorspronkelijke kozijn naar beneden toe werden verlengd (38). Het voormalige raamkozijn was te breed voor de deur, wat de extra posten ter weerszijde verklaart.

De deur rechts in de gevel gaf toegang tot de toiletten, die zowel vanaf het perron als van binnenuit toegankelijk waren. Op de blauwdruk is op deze plek een driepaneeldeur getekend (27). Mogelijk werd van het plan afgeweken, of het betreft hier de voormalige voordeur van de dienstwoning in de noordgevel, die eenzelfde uiterlijk had.

In het rechtergedeelte hebben zich twee kelderramen met kelderlichten bevonden, die na 2001 zijn dichtgezet.

37. Geel: contouren verdwenen boogportaal en raamvenster.

38. Las in huidige kozijn entree.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

5.4 Oostgevel

De oostgevel bezit een topgevel in de vorm van een fronton met daarin een ovaal 8-ruits raamvenster (47). Verder zijn er op de begane grond twee en op de verdieping drie kruisvensters van het beschreven type.

Het venster van de vroegere hoofdentree heeft een boogvormige omlijsting van insluitstukken van Obernkirchener zandsteen (48). Ze zijn voorzien van een handmatige frijnslag (49). Het houten kozijn staat op hardstenen neuten (50). Ook de drempel is van dit materiaal. De deur van de entree is vervangen door een plaat betonplex. Boven het kalf bevindt zich een van glas-in-lood voorzien 12-ruits bovenlicht (48).

Links van de entree bevindt zich een ingemetselde brievenbus van Obernkirchener zandsteen (51). Ter weerszijden van de entree zijn in rode strengperssteen stervormige metseldecoraties aangebracht (52).

Interpretatie

Hoewel de oostgevel tegenwoordig vanaf de weg niet zichtbaar is, valt deze met zijn representatieve ingangspartij en klassiek aandoende 'fronton' architectonisch gezien als de voorkant van het gebouw te beschouwen. Het is tevens de zijde waar de Um-1800 architectuur het beste tot uiting komt (45).

Door interne wijzigingen werd de fraaie entree gedegradeerd tot nooduitgang. De deur van plaatmateriaal is pas na de toekenning van de rijksmonumentale status (2001) aangebracht. Op de blauwdruk bezat de hoofdingang een verhoogde stoep (27), maar gezien de achterliggende vloerhoogte lijkt het erop dat deze in werkelijkheid nooit is gerealiseerd.

Verdeeld over de gevel hebben zich vier kelderramen met kelderlichten bevonden, die na 2001 zijn dichtgezet.

46.

47.

48.

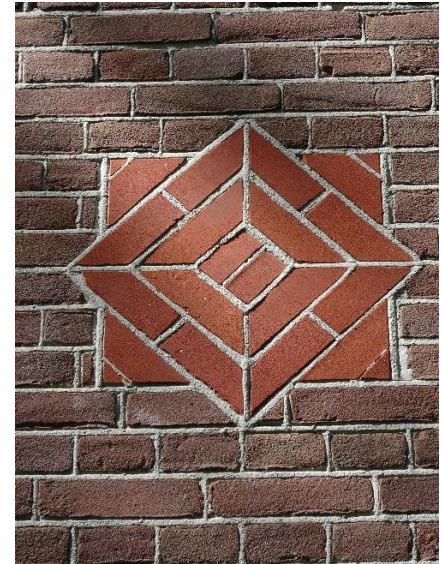
49.

50.

51.

52.

53.

5.5 Noordgevel

Op de begane grond is een breed boogvormig raamvenster met dezelfde eigenschappen als het exemplaar in de zuidgevel. Ook het omliggende metselwerk en de uitkragende dorpel zijn gelijk.

De gevel telt op de begane grond drie en op de verdieping vier kruisvensters van het eerder beschreven type (53). Het tweede raamvenster van links op de begane grond is een kloostervenster. Het is echter iets breder dan de kloostervensters elders in het pand, wat zichtbaar is aan de brede bovenruitjes.

Interpretatie

Ook in de noordgevel kwam het huidige boogvormige raamvenster in 1962 op de plaats van een rondboogportiek (54). Het had dezelfde diepte van 3.20 meter en achterin een vergelijkbare pui met loketten en een deur als bij de zuidgevel.

54. Geel: contouren verdwenen deurvenster en boogportaal.

Ter plekke van het smallere raamvenster zat oorspronkelijk de ingang van de dienstwoning (54). Het huisnummerbordje met 1b herinnert hier nog aan. Het deurvenster had een 6-ruits bovenlicht en een deur met boogpaneel, net zoals de huidige deur van de toiletruimte op de hoek van de zuidgevel.

Rechts van deze deur heeft zich een kelderraam met kelderlicht bevonden.

Opmerkelijk, bekeken vanuit de symmetrie, is dat de bovenverdieping aan deze kant een (smal) raamvenster minder telt dan aan de zuidkant. De vensterverdeling oogt daardoor wat minder evenwichtig.

55.

5.6 Westgevel

De westgevel telt op de begane grond twee en op de verdieping drie kruisvensters van het eerder beschreven type (55). In het midden van de gevel, bevinden zich twee kloostervensters met daartussen een deurvenster met glasdeur en 6-ruit bovenlicht (56). De ruit van de deur heeft een zelfde schouderboogvormige uitsnede als de paneeldeuren in de zuidgevel. Het bovenlicht bezit geel kathedraalglas. Het houten kozijn heeft neuten en een drempel van hardsteen (57).

Interpretatie

De bezoekers van het station, komend vanuit de richting van het treinstation of de binnenstad, zagen ongetwijfeld de westgevel als de voorzijde. Hier bevonden zich de wachtruimtes en werden de kaartjes verkocht.

Boven de ingang was een luifel. Wat bouten in de gevel en twee loodstripjes geven nog aan waar deze bevestigd was (58).

56.

57.

58. Lood en bouten luifel.

5.7. Dak

Het pand heeft een afgeknot schilddak, gedekt met rode verbeterde Hollandse (holle) pannen.

De bovenkant van het dak heeft slechts een zeer geringe helling. Rond dit deel loopt een houten bebording. Op de hoeken staan vier gemetselde schoorstenen, waarvan alleen het noordoostelijke exemplaar operationeel is (59). De andere drie zijn enkel aangebracht ten behoeve van de symmetrie.

Onder het dak is een houten bakgoot aangebracht op gootklossen met een oijefprofiel (60). De gootlijst zet zich voort over het fronton aan de oostzijde (61).

De noord- en zuidkant hebben elk twee dakkapellen. Ze zijn van hout, hebben twee 6-ruits draairamen en een getoogd kapstuk aan de voorzijde (62). In het westelijke dakvlak is één bredere dakkapel aangebracht met drie 6-ruits ramen, waarvan alleen het linker open kan (63).

59.

60.

61.

62.

63.

6. Bouwhistorische beschrijving interieur

64.

65.

66.

6.1 Binnendeuren algemeen

De ongeveer twintig nog aanwezige originele binnendeuren vormen sterk beeldbepalende onderdelen in het pand.

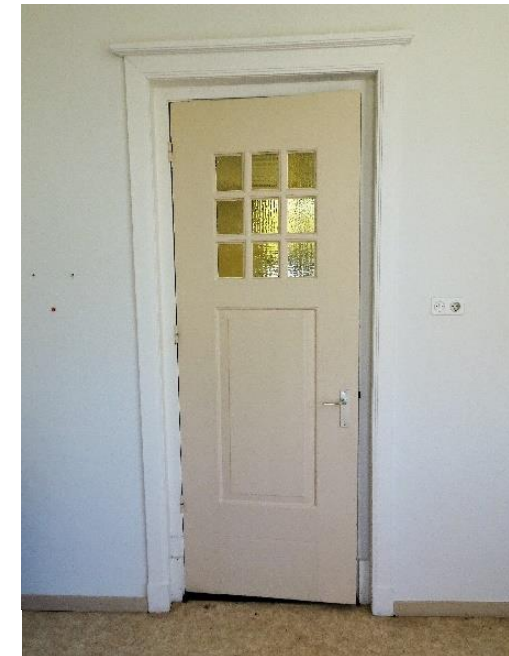
De glasdeuren bezitten alle onderin een paneel met bossing en geprofileerde stijlen en regels (64) en bovenin een glasraam. Het raam telt standaard negen ruitjes; alleen de kelderdeur heeft er wegens zijn geringere hoogte zes. Het leeuwendeel heeft ruitjes van geel of wit kathedraalglas.

Boven de gangdeuren op beide bouwlagen is boven het kozijn een segmentvormige ontlastingsboog aangebracht met (aan de gangzijde) een verdiept liggend spaarveld (65 - 66).

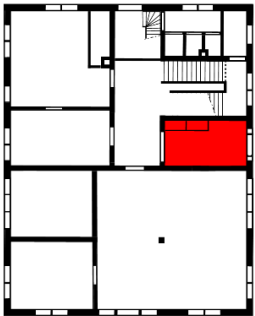
Op de verdieping zijn de vensters bovendien afgezet met een klassiek aandoend architraaf (66). In de toiletten is een aaneengeschakelde variant aanwezig. Op de begane grond ontbreken deze architraven grotendeels (65); alleen in de vroegere wachtkamer zit er een aan de binnenkant (67). Vermoedelijk hebben ze er wel gezeten.

De deuren, kozijnen en architraven zijn van grenenhout. Op de begane grond en de toiletten van beide bouwlagen zijn de deurvensters voorzien van hardstenen dorpels en neuten, de kantoorruimtes op de verdieping hebben grenen neuten en een eikenhouten dorpels. In de directiekamers zijn enkele deuren van eikenhout met een afwijkende omlijsting.

De originele deurklinken zijn helaas nergens bewaard gebleven, ook niet in de directiekamer.

67.

68.

69.

6.2 Entreehal

De huidige entreehal doet authentiek aan, maar deze ruimte bestaat, zoals eerder beschreven, in zijn huidige vorm pas sinds de zeventiger jaren. De voordeur is afkomstig van elders uit het pand.

Op de vloer ligt steentapijt. Mogelijk bevindt zich hieronder nog de originele vloerafwerking.

Het plafond met een middenrozet met palmbladmotief in art deco stijl (69) is wel authentiek. Helaas is het met de spackspuit bewerkt. Het stucwerk was oorspronkelijk glad afgewerkt.

Het originele deurvenster naar de centrale hal werd verwijderd en de opening vergroot. De vroegere locatie blijkt nog uit de segmentboog die zich in de muur aftekent (70).

Aan de oostwand zijn twee moderne meterkasten.

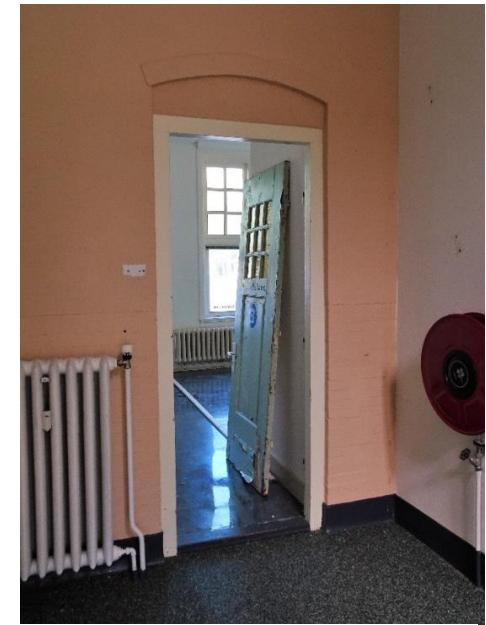
70.

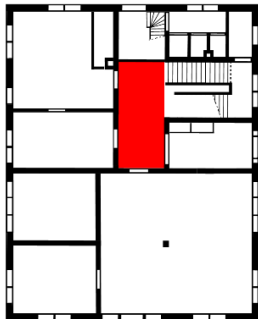
71.

72.

73.

6.3 Middengang

De middengang liep voor 1962 verder door. Ter hoogte van de tochtdeurpui werd een muur opgetrokken die de oorspronkelijke hoofdentree nu van de rest afsluit (71).

Op de gangvloer ligt steentapijt. Waarschijnlijk bevindt zich hieronder nog de originele terrazzovloer.

In de gang bevinden zich nog twee originele deurvensters van het eerder beschreven type, namelijk de vroegere entree naar de ruimte van het stationspersoneel (72) en de toegang tot de dienstwoning (73).

Een deel van de noordwand werd tot twee derde van de hoogte verwijderd en later opnieuw aangebracht in de vorm van een wand van plaatmateriaal (72). De moderne boarddeur geeft toegang tot een ruimte die vroeger de woonkamer van de dienstwoning was. Oorspronkelijk was hier geen deur.

74.

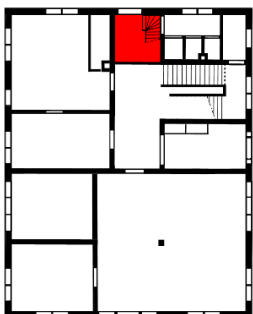
75.

76.

Onder de witte spacklaag en oranje verflaag schemert een 1.50 m. hoge plint van ongepleisterd metselwerk door, eindigend in een rollaag (74 – 75). Blijkens het bestek moet deze plint bestaan uit gladde strengpersstenen (verblendsteen) net zoals het metselwerk dat in de volgende paragraaf zal worden beschreven (80 - 81). Op de hoek zijn bovendien hoekstukken van natuursteen zichtbaar (75).

Het plafond is verlaagd met plaatmateriaal (76). Mogelijk bevindt het originele plafond zich hier nog boven.

77.

78.

6.4 Portaal nooduitgang

Deze kleine maar zeer interessante ruimte is alleen te bereiken via de toegangen tot het noodtrappenhuis op de verdiepingen. Het betreft hier in feite het tochtportaal van de vroegere hoofdentree. De houten pui werd in 1962 vervangen door een stenen muur.

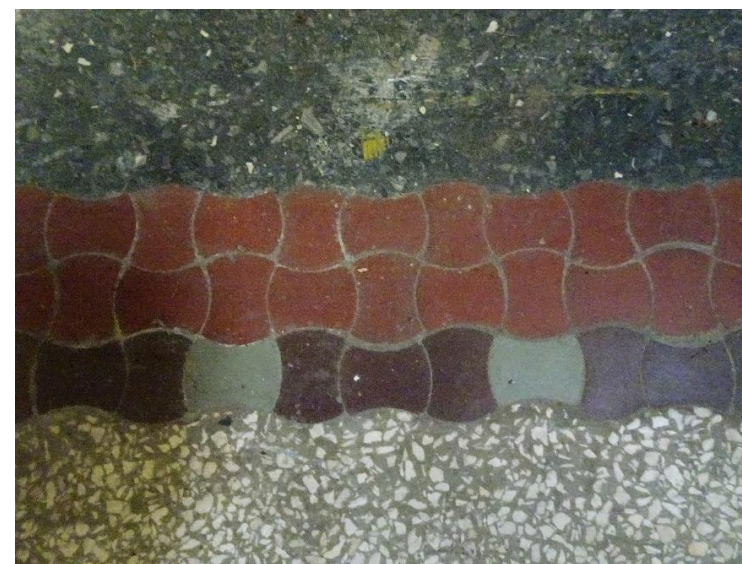
Het is de enige ruimte waar de originele terrazzovloer met 'krakelingen' (kleine tegeltjes) nog te zien is (78 - 79). De plek van de verdwenen tocht pui is te herkennen als kale strook in de vloer (78).

De ruimte toont tevens nog de originele plint van rode verblend- of strengperssteen met een gele strekkenlaag. Het metselwerk is voorzien van een fraaie knipvoeg in wit cement (80 - 81).

Van de vroegere ingang resteert het deurkozijn met halfrond bovenlicht waarin fraai glas-in-lood is aangebracht van de firma Bogtman (83 - 84).

Achter een leuning van de noodtrap bevindt zich nog het kastje van de brievenbus (82).

Het plafond is doorbroken voor het trapsgat en werd afgetimmerd met gipsplaat.

79.

80.

81.

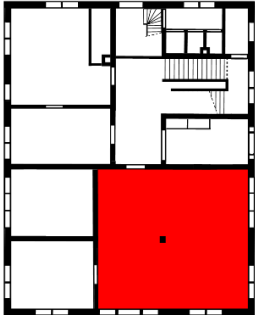
82.

83.

84.

6.5 Grote kamer

Deze ruimte kwam tot stand in 1962 door samenvoeging van de stationspersoneelsruimte, de zuidelijke wachtkamer en dichtgemaakte rondboogportieken. De noordelijke portiek is later weer afgescheiden. De oude indeling valt nog te herleiden aan de 'balken' in het plafond, waarachter zich waarschijnlijk een staalskelet bevindt dat rust op de middenpijler (85). In de ruimte staat een grote balie uit 2016 (86).

De vloer is bedekt met een gladde grijs-geaderde kunststof vloerbedekking. Een gat in de vloerbedekking laat zien dat eronder een grove cementvloer ligt. Mogelijk bevindt zich daaronder nog de oude magnesietvloer. Ter plekke van het voormalige wachtkamerportaal kan een terrazzovloer liggen.

De wanden van de kamer zijn gestuukt. In de noordwand zit een oorspronkelijk deurvenster van het eerder beschreven model, dat toegang geeft tot de voormalige zuidelijke wachtkamer (95). Een boarddeur in een recentelijk gerealiseerde wand geeft toegang tot de naastgelegen kamer ter plekke van de voormalige rondboogportiek (99).

De kruis- en kloostervensters zijn afgewerkt met geprofileerde vensterbanken (88). Enkele vensters hebben valramen met een raamval (87).

De kamer heeft een systeemplafond. Bij optillen van de panelen blijkt dat de originele stucplafonds nog aanwezig zijn, zij het beschadigd. Ze bezitten gecanneleerde perklijsten met diamantkop-ornamentjes (89 - 91). Ter plekke van de voormalige boogportiek is geen oud stucplafond waarneembaar. Wel is hier zicht op de gemetselde strekse boog (hanenkam) die boven de pui heeft gezeten (92).

85.

86.

87.

88.

89.

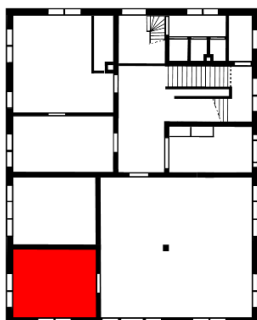
90.

91.

92.

6.6 Voormalige wachtkamer

De vroegere wachtkamer tweede klas is een van de best bewaarde ruimtes van het pand (93). Recentelijk was hier de sterilisatiekamer van de tandarts- en dokterspraktijk.

Op de grond liggen diverse lagen vloerbedekking. Daaronder lijkt nog de magnesietvloer te zitten, maar helemaal duidelijk is dit niet.

De kamer is met twee kruisvensters ruim van licht voorzien. Doordat het plafond niet is verlaagd is dit een van de weinig ruimtes waar de bovenomlijsting van de vensters zichtbaar is (94).

Het deurvenster heeft aan de kamerkant als enige op de begane grond zijn architraaf behouden (95).

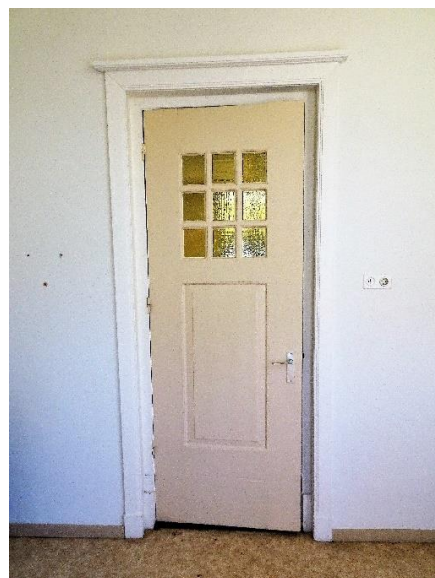
Het plafond heeft eenzelfde middenrozet als de entreehal (het vroegere kantoor van de stationschef) (96). In deze wachtkamer is echter ook nog de perklijst aanwezig. Helaas is het geheel gespackt. De oorspronkelijke stucafwerking was glad.

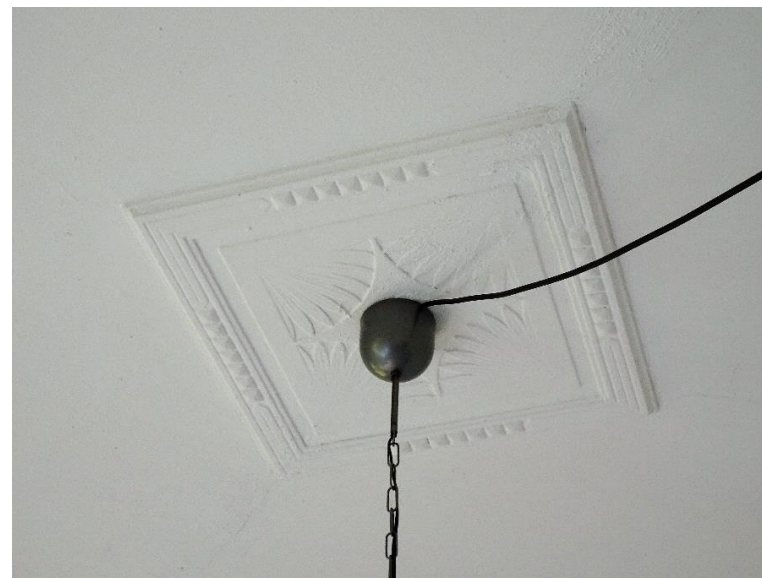
93.

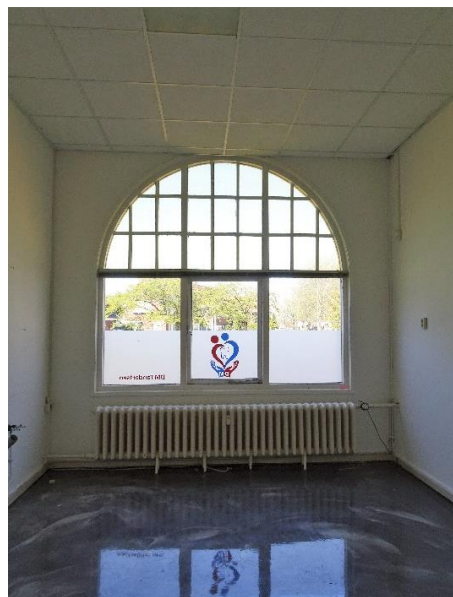
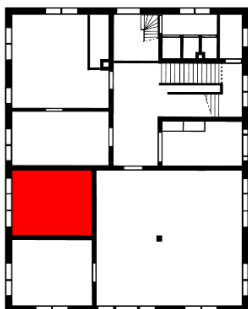
94.

95.

96.

97.

98.

6.7 Voormalige boogportiek

Deze kamer bestaat uit het voormalige noordelijke boogportaal (97) plus een gedeelte van de vroegere ruimte voor het stationspersoneel.

De vloerbedekking is hetzelfde als in de grote ruimte. De kamer is hiervan afgesloten door een licht geconstrueerde moderne wand met een boarddeur (99).

Boven het systeemplafond bevindt zich in het gedeelte dat tot de personeelsruimte behoorde, nog een origineel stucplafond met perklijst (98).

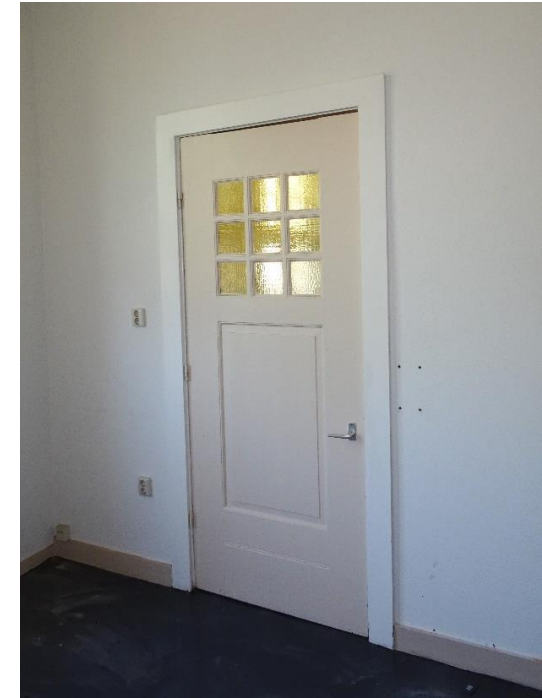
99.

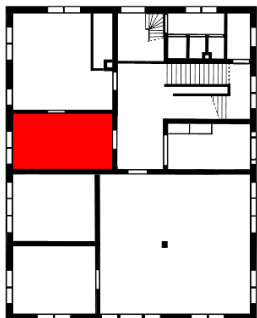
100.

101.

102.

6.8 Voormalige woonkamer dienstwoning

Dit is de voormalige woonkamer van de dienstwoning. Ter plekke van de huidige entree (103) was vroeger een dichte muur. De eigenlijke toegang is dan ook de tussendeur in de oostwand (102) waarvan het lijstwerk is aangepast.

De vloerbedekking is hetzelfde als in de grote ruimte.

Het plafond is verlaagd. Er kon niet gecontroleerd worden of zich hierboven nog een originele plafonduafwerking bevindt.

Opvallend zijn verder de spanjoletsluitingen van de onderste ramen in het venster (101).

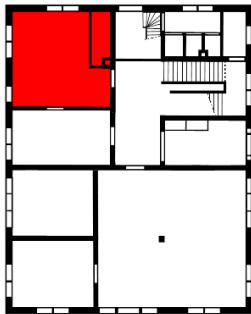
103.

104.

105.

6.9 Grote kamer voormalige dienstwoning

In deze ruimte bevonden zich de overige woonvertrekken: een slaapkamer, keuken, toilet, tochtportaal, gang en een opgang naar de keldertrap. De wand tussen slaapkamer en keuken deelde het kruisvenster aan de oostkant doormidden.

Zoals eerder beschreven, bevond zich ter plekke van het smalle venster (105) de voordeur. Ook was er een toegang van binnenuit, die nog bestaat. De deur ervan was verwijderd en stond in de kelder. Voor de foto is hij weer even op zijn plek gezet (106).

In de zuidoosthoek is recentelijk een gedeelte afgeschoten, vermoedelijk ten behoeve van installaties. Hierdoor wordt het achterliggende schoorsteenkanaal aan het zicht onttrokken.

De kunststof vloerbedekking is hetzelfde als in de grote ruimte. Het plafond is verlaagd. Ook hier kon niet gecontroleerd worden of zich hierboven nog een originele plafonduafwerking bevindt.

106.

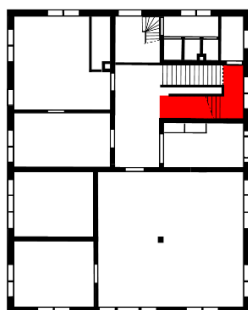
107.

108.

109.

6.10 Halletje naar kelder en toiletten

Dit halletje bevindt zich naast de trapopgang. Het diende eerst alleen als doorgang naar de kelder, waarvan de deur zich om de hoek bevindt (109). Vermoedelijk in de dertiger jaren moet er echter een doorgang zijn gemaakt naar zowel het kantoortje van de stationschef als naar de toiletten. Alleen die laatste doorgang bestaat nog (109), de dichtzetting van de andere opening laat zich nog wel aanwijzen als een gestuukt gedeelte van de muur (108).

Opvallend is dat de muren van het halletje grotendeels uit schoon metselwerk hebben bestaan (nu gespackt). Waarschijnlijk zijn ook dit strengpersstenen, zoals in de gang.

Op de gangvloer ligt steentapijt. Daaronder zit mogelijk de originele terrazzovloer.

Het raamvenster, voorzien van wit kathedraalglas, is het onderste gedeelte van een kruisvenster (107). Het bovenste gedeelte op de trapoverloop heeft glas-in-lood (124 - 125).

De kelderdeur is een originele paneeldeur met zes ruitjes. Tegen de buitenkant van het paneel is een plaat board gespijkerd (109 - 110). Neuten en drempel zijn van hardsteen.

110.

111.

112.

113.

6.11 Kelder

Het valt moeilijk meer voor te stellen dat de onder water gelopen kelder, vol leidingen en afvoerbuizen, ooit enkele belangrijke vertrekken herbergde, zoals de nu uitgebroken brandkast (112) en de archiefruimte (114). Aan de noordkant van de kelder bevonden zich nog de cv-ruimte en een provisiekelder, die bereikbaar waren via de dienstwoning. Een tussendoorgang werd pas later gerealiseerd.

De betonnen keldertrap (111) leidt eerst naar een soort middengang van waaruit de ruimtes bereikbaar zijn. De keldervloer is van beton.

De wanden zijn gepleisterd met een tras- of cementmortel. Tot aan de verjonging zijn de buitenwanden van beton. Voor de binnenmuren is baksteen gebruikt.

Goed is te zien dat de kelderramen met baksteen zijn dichtgezet. De drieruits raamvensters bleven behouden (113).

114.

115.

6.12 Toiletten begane grond

De toiletruimte was aanvankelijk bereikbaar vanuit het tochtportaal van de centrale hal en vanaf het perron. Pas later werd op de plaats waar zich de urinoirs bevonden de huidige doorgang gerealiseerd. De doorgang naar het tochtportaal is dichtgemetseld. De deur naar het perron bestaat nog wel en werd reeds beschreven (115).

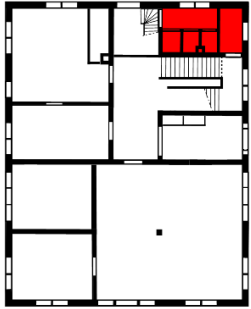
De ruimte waar eerst urinoirs waren, fungeert nu als een soort voorportaal. Op de vloer ligt zeil maar hoogstwaarschijnlijk bevindt zich daaronder een terrazzovloer. De wanden hebben een betegelde lambrisering. Een deel daarvan heeft witte tegels van vrij recente datum. De originele betegeling is crèmekleurig, en is in verband gezet met bovenin een groene randtegel (118).

Ook de toiletruimte heeft hoogstwaarschijnlijk zijn terrazzovloer behouden. De wandbetegeling is hier evenwel verdwenen. Er is een kruisvenster met onder en boven kathedraalglas en bovenin twee valramen met raamvallen.

Het toiletblok bevat een drieledig gekoppeld binnendeurkozijn (116). Het heeft glasdeuren van het beschreven type en staat op hardstenen neuten. Ook de dorpels zijn van hardsteen. Van het deurvenster dat de wc's van de urinoirs scheidde resteert het deurkozijn met architraaf (117). De deur is verdwenen.

Achter de linker deur van het toiletblok bevindt zich vanouds geen wc, maar een wasbak ten behoeve van de schoonmaak. De betegeling is hier nog origineel (119).

In de wc's zelf zijn betegeling van wand en vloer en het sanitair gemoderniseerd (120).

116.

117.

118.

119.

120.

121.

122.

123.

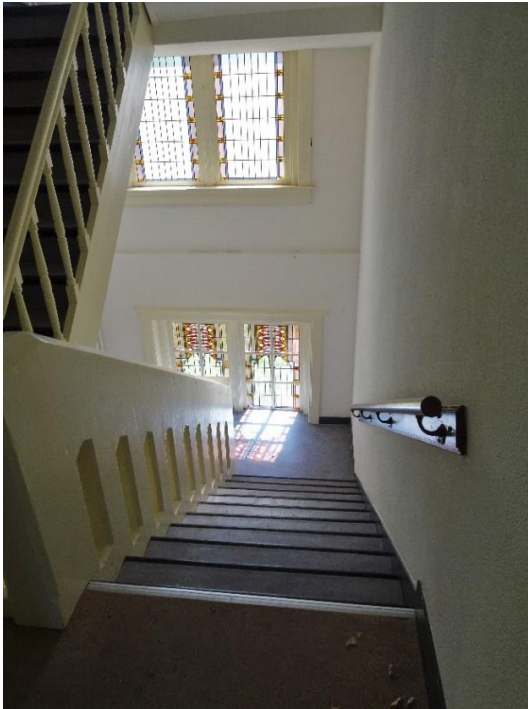
124.

125.

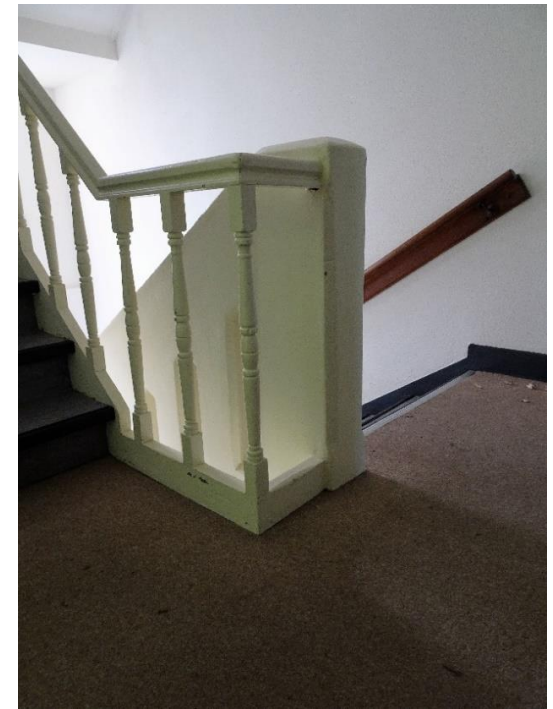
126.

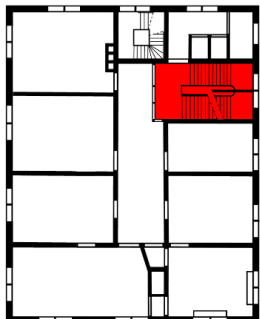
127.

128.

129.

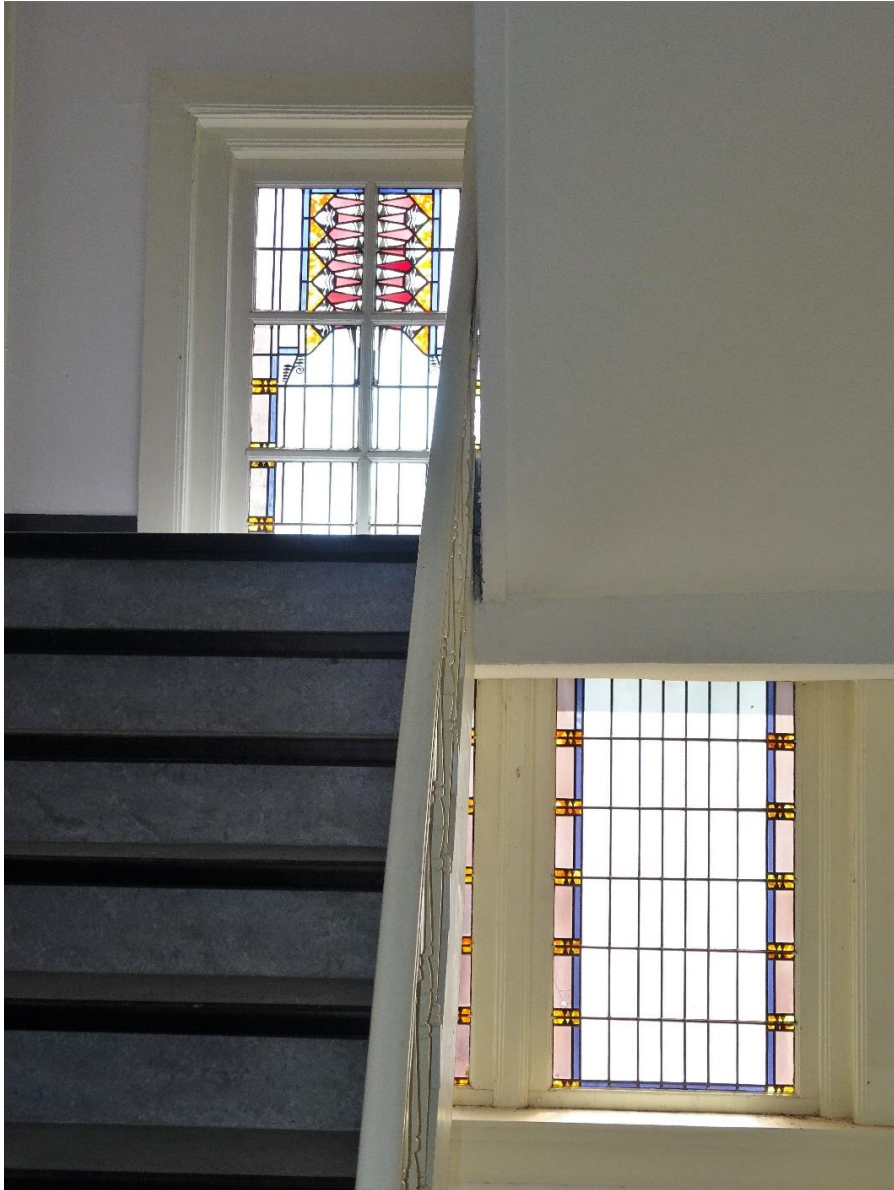

6.13 Trappenhuis (tot eerste verdieping)

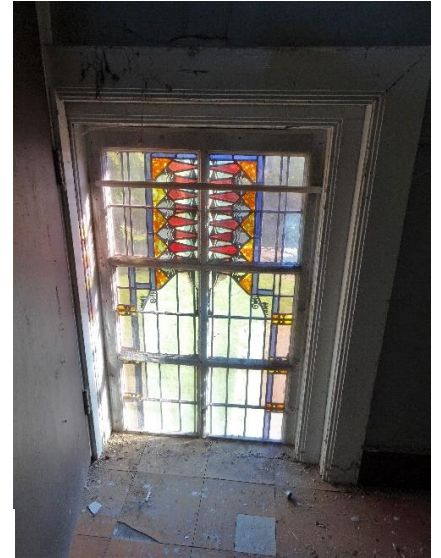
De trap heeft een gemetseld basement (121). Vermoedelijk zijn daarvoor strengpersstenen gebruikt, maar door de spacklaag valt dit niet uit te maken. Ook in de muur links van de trap bestaat het eerste gedeelte uit deze bakstenen. De zwaar gedimensioneerde trapleuning van de eerste twee segmenten is, gezien de frijnslag die hier en daar door de dikke verlaag heen schijnt, vervaardigd van zandstenen elementen (121 - 123). Op de aanzet is een ronde metalen voet aangebracht waarop vermoedelijk een staande lamp bevestigd was (123).

De treden en stootborden zijn bedekt met linoleum en een rubberen slipstrook. Daardoor is onduidelijk uit welk materiaal ze bestaan. De onderkanten van de trapsegmenten zijn beriet en bepleisterd. Langs de muren zijn houten trapleuningen aangebracht met een ronde handlijst (124). Deze zijn origineel.

Direct boven het loopvlak van het eerste bordes zijn de glas-in-lood ramen van het onderste kruisvenster te zien (125 - 126). Hogerop kijken we uit op de onderste glas-in-loodramen van het bovenste kruisvenster (127). De overloop op de verdieping is van de gang aldaar afgesloten middels een glaswand (128). De stoere stenen trapleuning gaat hier over in een eerder fragiele houten trapleuning met klassiek aandoende balusters (129).

130.

131.

132.

6.14 Trappenhuis (naar zolderverdieping)

In het tweede gedeelte van het trappenhuis komt het glas-in-lood het best tot zijn recht (130 - 132). Het zicht op het gedeelte rechtsboven wordt echter ontnomen door een wandje van plaatmateriaal en een boarddeur die later zijn aangebracht ter afsluiting van het laatste trapsegment (134 - 135). Het bordes alhier heeft een vloerbedekking van rode linoleumtegels.

De treden en stootborden van het derde trapsegment zijn net als beneden bedekt met linoleum en een rubberen slipstrook (130). Dit gedeelte is echter vrijwel zeker van hout, net zoals het vierde segment (133). Aan de onderkanten zijn de trappen beriet en gestuukt.

Waar de trap op zolder uitkomt, bevindt zich een gedraaide houten trappaal (136). Naast de trappaal vertoont de houten zoldervloer een kleine verhoging. Dit gedeelte markeert het deels dichtgezette trapgat (137).

Dit trapgat was afgezet met een houten balustrade, voorzien van dezelfde balusters, handlijst en trappaal als de houten trap. Het verwijderde segment ligt op de vlieringzolder (138).

133.

134.

135.

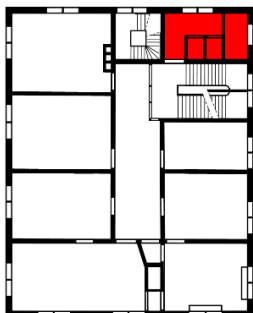
136.

137.

138.

139.

6.15 Toiletten verdieping

De toiletruimte is toegankelijk via een glasdeur van het beschreven type op de trapoverloop (139).

De ruimte vertoont veel overeenkomsten met die op de begane grond, maar is gaver. De terrazzovloer is met zekerheid nog aanwezig (144) en bevindt zich waarschijnlijk ook in de toiletten zelf.

De originele wandbetegeling is nog geheel intact. Verder is niet alleen het kozijn, maar ook de scheidingsdeur tussen wc's en urinoirs behouden gebleven (140). Op de plek van de vroegere urinoirs bevindt zich alweer geruime tijd een wasbak (143).

Het toiletblok bevat een tweeledig gekoppeld binnendeurkozijn (140). Het heeft glasdeuren van het bekende type en staat op hardstenen neuten. Ook de dorpels zijn van hardsteen (142, 145). Het sanitair is gemoderniseerd.

Het daglicht komt van een kruisvenster, voorzien van kathedraalglas en met onderin schuiframen.

140.

141.

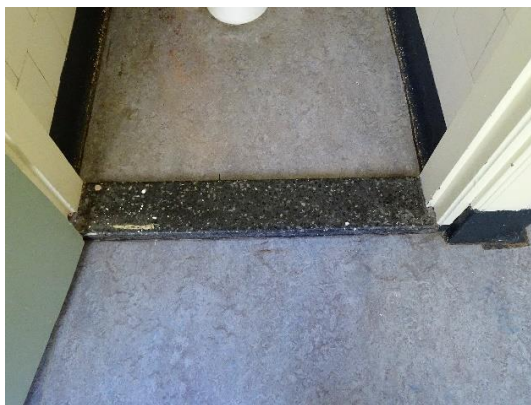
142.

143.

144.

145.

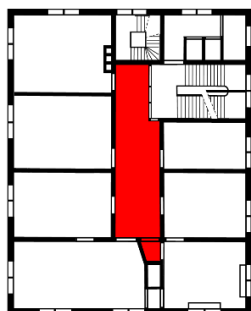
146.

147.

148.

6.16 Gang verdieping

De gang wordt van de trapoverloop gescheiden door een glaswand met deur (146). Deze is van recente datum.

Naast deze deur komen nog acht deuren op de gang uit. Zeven daarvan zijn van het beschreven type (147), alle met architraaf en eiken drempels. De achtste deur is een boarddeur van de nooduitgang (180).

De gang eindigt in een gekoppeld kozijn, met rechts de deur naar de grote vergaderkamer en links een schuin toelopend sluisje naar de deur van de directiekamer (148). Dit is een aanpassing uit de jaren dertig (zie pag. 20). Beide deuren zijn van eikenhout.

Onder de vloerbedekking kan zich mogelijk de originele vloerafwerking bevinden. Niet duidelijk is of het huidige plafond oorspronkelijk is.

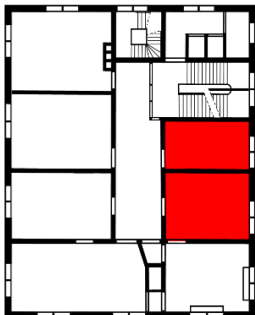
149.

150.

151.

6.17 Voormalige kamers technische afdeling

De kleinste kamer was bedoeld voor de opzichter weg en werken, de grotere voor de technisch ambtenaar. Tussen beide kamers was een deur, die nu verdwenen is.

In de kleine kamer is recentelijk een keukenblok aangebracht (149). Op de grond ligt zeil, dat mogelijk een oudere vloerafwerking verbergt. Boven het verlaagde plafond kan zich een origineel stucplafond bevinden. Het architraaf om de deur mist aan de binnenzijde zijn bovenlijst (150).

De grotere kamer behoort tot de gaver vertrekken van het pand. Op de grond ligt vaste vloerbedekking welke mogelijk een oudere vloerafwerking bedekt.

De kamer heeft twee deuren, een naar de hal en een naar de directiekamer. Deze laatste deur is van eikenhout en is aan de directiekant onbeschilderd (151).

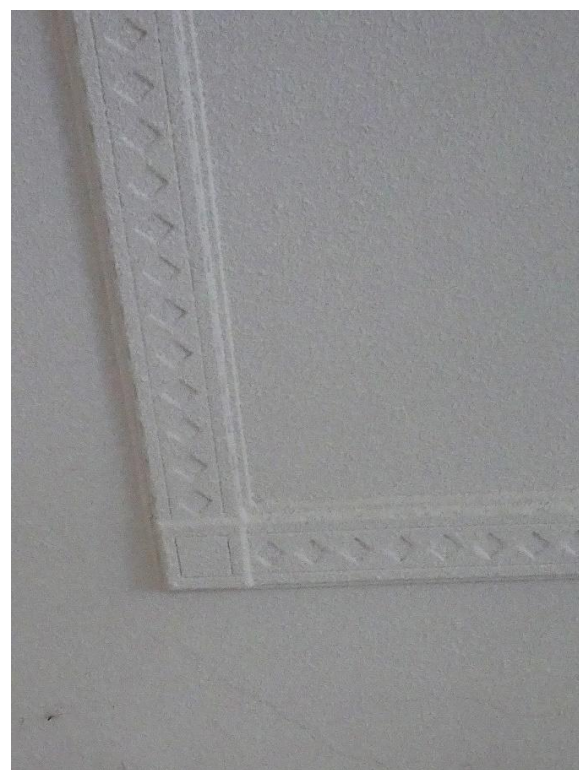
De kamer bezit nog de originele hoogte en het originele stucplafond (152 - 154). Dit heeft een rechthoekige perklijst voorzien van een repeterend ruitvormige patroon en vierkante hoekornamenten. Er is een gedecoreerd rond middenrozet dat – toevallig of niet – enigszins aan een gespaakt (tram)wiel doet denken. Ook dit plafond is met de spackspuit bewerkt.

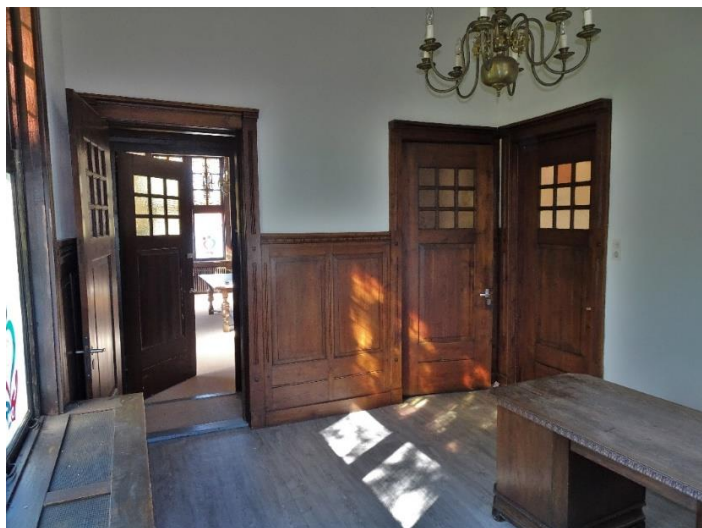
152.

153.

154.

155.

156.

157.

6.18 Directiekamer

Dit is de kamer van directeur Verlaan, die na een verbouwing in de late twintiger jaren behouden bleef.

De vloeren zijn bedekt met vinyl in houtpatroon. Daaronder kan zich nog de originele vloerafwerking bevinden.

De wanden zijn aan drie zijden voorzien van een eikenhouten lambrisering. Aan de oostwand werd deze verwijderd ten behoeve van de vergrote vergaderruimte (zie pag. 20). De lambrisering heeft bossingpanelen met geprofileerde stijlen en regels. De stijlen hebben een gecanneleerde decoratie. De bovenlijst is gesneden in een repeterend patroon van ovalen en sikkelvormen (158).

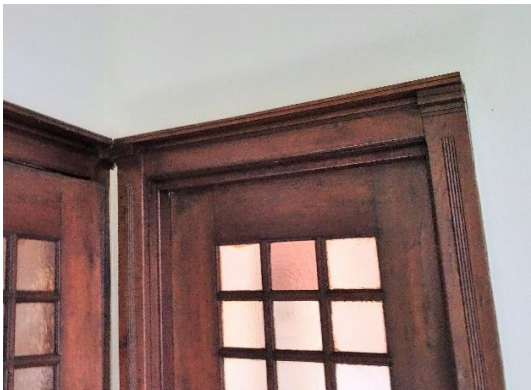
De drie deuren naar de hal, de kamer van de technisch ambtenaar en het sluisje naar de vergaderruimte zijn van hetzelfde type als elders, maar vervaardigd van eikenhout. De posten van de eveneens eikenhouten architraven zijn gedecoreerd met gecanneleerde stroken en gesneden vierkante rozetjes. Op de hoeken bovenin zitten consoles (159).

De raamvensters hebben bovenin glas-in-loodramen van Bogtman (160 - 161). Er zijn twee verschillende abstracte patronen, waarbij in het midden een gebrandschilderd gevleugeld wiel is verwerkt. Dit was destijds hét symbool van de spoor- en tramwegen. De vleugels zijn die van Mercurius, de goddelijke beschermer van reizigers. De ramen hebben de aan de Jugendstil ontleende spiraal- en kwalmotieven die zeer typerend zijn voor het vroegere werk van Bogtman.

De omlijstingen van de vensters zijn op gelijke wijze gedecoreerd als die van de kamerdeuren. Onder beide vensters is in bijpassende stijl een eiken radiatorombouw gerealiseerd. Deze zijn origineel. Het bovenrooster is afneembaar (163).

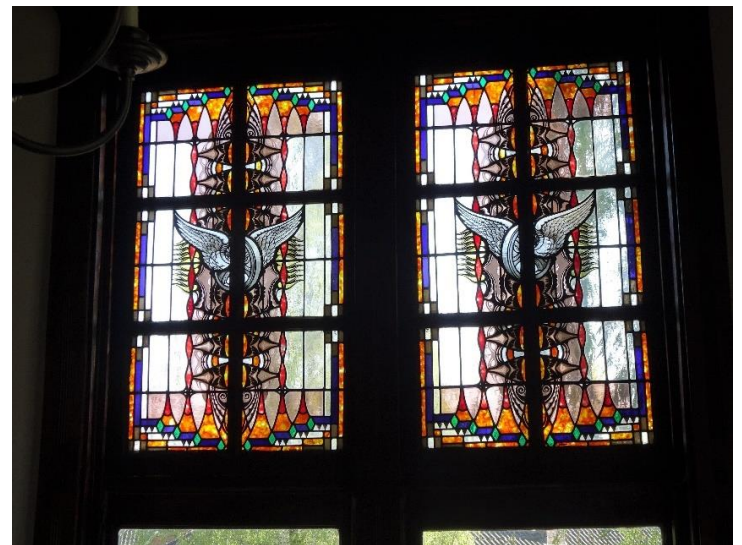
158.

159.

160.

161.

162.

De kamer heeft een verlaagd cassetteplafond (162). De kruisende eiken ribben zijn geprofileerd en worden ondersteund door in de muur aangebrachte consoles. Rondom zijn houten kooflijsten aangebracht. De verdiepte vlakken zijn aan de kanten met eiken plinten afgezet. Bij de hoekvlakken is daarbinnen nog een kruisende structuur van gecanneleerde delen gevat. Boven de ribben liggen ongeverfde delen van naaldhout, die contrasteren met het donkere eikenhout. De onderlinge afstand van de ribben lijkt niet toevallig gekozen en doet denken aan een spoorkruising.

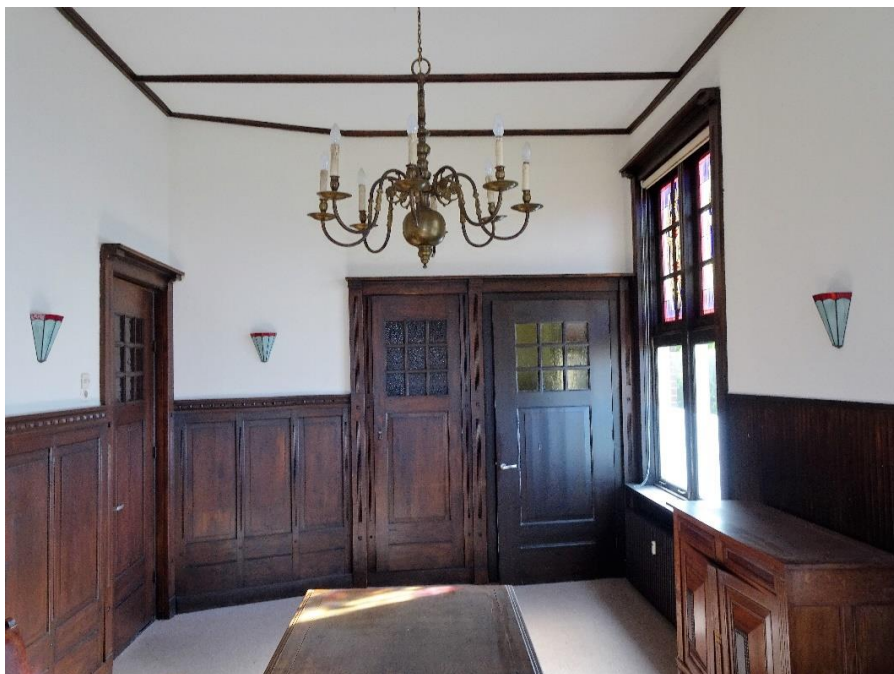
Tussen de directiekamer en de vergaderkamer bevindt zich een tussenportaal met aan beide kanten een deur (164). De eerste deur heeft als merkwaardigheid dat deze aan de directiezijde het onbeschilderde eikenhout toont, maar aan de binnenzijde is gehouten in een donkere beits. De tweede deur is aan beide zijden gehouten. Dit moet de kleurstelling van de secretaressekamer zijn geweest. Het portaal bevat het enige restant van de oorspronkelijke schrotenlambriserings, die niet alleen in de secretaressekamer maar in alle personeelsruimtes aanwezig was.

163.

164.

165.

166.

6.18 Vergaderzaal

De vergaderzaal werd zoals beschreven op pag. 20 in de dertiger jaren samengesteld uit twee kamers en een gedeelte van de gang. Om de zaak passend te maken, werd één kamerhoek afgeschuind (165).

Op de vloer ligt vaste vloerbedekking. Daaronder kan zich nog de originele vloerafwerking bevinden.

De wanden hebben een vergelijkbare lambrisering als de directiekamer (166 - 167). Alleen tussen de vensters aan de westzijde is een modernere schrotenlambrisering aangebracht (168). Er zijn twee kamerdeuren en een iets smallere kastdeur van eikenhout (165) met architraven zoals in de directiekamer. De kastdeur heeft als enige in het hele pand het originele slotwerk bewaard (170), een sierlijk slot van messing.

Ook de behandeling van de vensteromlijsting is hetzelfde als in de directiekamer en twee van de drie sets glas-in-loodramen zijn eender (173, 175). Het venster dat zich in de tussenruimte bevond heeft daarentegen een andere kleurstelling (172, 174).

Er is een verlaagd plafond van (vermoedelijk) boardplaat, dat met zijn gebeitste lijstwerk van een hogere ouderdom lijkt te zijn dan de verlagingen elders in het pand (171). Erboven kunnen zich oudere plafondbewerkingen bevinden die corresponderen met de vroegere kamerindeling.

167.

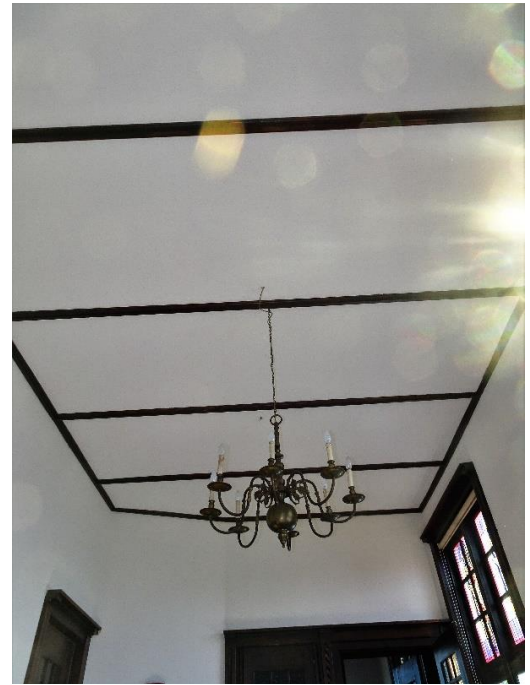
168.

169.

170.

171.

172.

173.

174.

175.

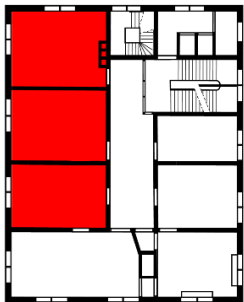
176.

177.

178.

6.20 Voormalige correspondentie- en administratiekamers

De kamer die aan de vergaderzaal grenst, was de correspondentieruimte (176). Deze stond in verbinding met zowel de directie- als de administratiekamer. Beide deuropeningen zijn verdwenen.

De administratiekamer was een grote ruimte die in 1995 in tweeën is gedeeld. De entreedeur van de voorste kamer (177) was de oorspronkelijke toegang.

De entreedeur van de achterste kamer (178 – 179) is in de dertiger jaren gerealiseerd, met gebruikmaking van een bestaande kastdeur. Dat verklaart waarom deze zijn omlijsting mist. In de hoek met de buitengevel was nog een deur naar de telefooncel (nu een gedeelte van het noodtrappenhuis). Deze is dichtgezet (178). Tussen beide deuren in liep (en loopt) het schoorsteenkanaal.

Voor alle drie de kamers geldt dat zich onder de tapijtvloer en boven de verlaagde plafonds nog originele afwerkingen kunnen bevinden.

179.

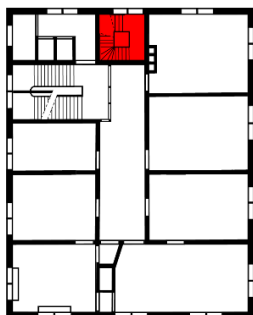
180.

181.

182.

6.21 Trappenhuis nooduitgang

Het trappenhuis is toegankelijk via een boarddeur aan het eind van de gang (180). Voorheen zat hier een kastwand met daarachter de telefooncabine, waar niet veel later een keukentje in kwam.

Er is een onbeschilderde houten trap, die naar de nooduitgang beneden en naar de zolder loopt (181).

De ruimte telt een kruisvenster met schuiframen onderin, die nog de oude handgrepen bezitten (183).

Vloer en plafond zijn omwille van de trapgaten sterk aangepast.

183.

6.22 Zolder

Op zolder waren aan de oostzijde ooit twee slaapkamers gerealiseerd. Hier bevindt zich nu alleen nog de opbouw van het noodtrappenhuis. In dit hokje bevindt zich het ovale houten raam in het 'fronton' (184).

Op de zolderruimte is een wirwar van houtgeraamtes te zien van niet gerealiseerde kamers (185). Ze waren bedoeld voor de assistentes van de tandartsen- en huisartsenpraktijk. Slechts één kamer kwam min of meer af. Hierboven bevindt zich een smalle vliering.

De vloer van de zolder is van hout maar de planken worden grotendeels bedekt door underlayment (dat uiteraard niet origineel is).

Aan de noordoostzijde bevindt zich het iets versleepte rookkanaal van de enige functionele schoorsteen (186). Van de overige drie is binnen niets te zien.

De kap (187) bestaat uit een zevental noord-zuid geplaatste kaptanten (type Hollands spant), elk voorzien van twee in de muur verzonken spantbenen, een spantbalk (of bint), twee korbelen en twee kreupele stijlen met deels in de muur verzonken blokkeels. Aan de korte zijden zijn halve spanten geplaatst, voorzien van kreupele stijlen en blokkeels. Nabij de hoeken zijn korte spantbenen met kreupele stijlen en korbels aangebracht (188). De hoeken zelf bezitten een hoekkeper.

Het dak is rondom voorzien van vier rijen gordingen, waartegen het verticale dakbeschot is bevestigd. Het nagenoeg platte gedeelte wordt gedragen door een negental kinderbalken. In de nok is een luik naar buiten.

De nog geheel originele dakkapellen zijn geheel van hout (189). Ze hebben een verlaagd plafondje.

184.

185.

186.

187.

188.

189.

7. Vergelijkbare architectuur

Gebouwen in de Um-1800 trant zijn er in Nederland vrij veel. Vaak gaat het om villa's, grote kantoren en gemeentehuizen (196 - 199). Stationsgebouwen in deze stijl zijn schaars. Voorbeelden zijn het gesloopte treinstation van Geldrop (1912) en de nog bestaande stations van Schin op Geul (1913) en Weert (1914), alle drie ontwerpen van G.W. van Heukelom (192).

In Blijham en Jipsinghuizen staan nog twee kleinere stations van de OG, beide uit 1915 (190). Waarschijnlijk zijn ook deze door Verlaan zelf of onder diens toezicht ontworpen. De twee stations zijn identiek. Ze vertonen enkele stijlovereenkomsten met het gebouw in Winschoten, bijvoorbeeld in de symmetrische gevelopbouw en het gebruik van kruisvensters. Maar door de geringe omvang en het gebrek aan 'klassieke' monumentaliteit kunnen ze niet tot de Um-1800 stijl worden gerekend.

Anders ligt dat met de nog bestaande voormalige werkmeesterswoning Wilhelminasingel 97 (193 - 195) die bij de ingang van het rangeerterrein werd gerealiseerd in 1918 of 1919. Dit pand bezit aan de noordkant een statige, rondbogige entree en een middenrisaliet met topgevel. De vormgeving doet sterk aan de oostgevel van het stationsgebouw denken en ook van dit pand zou Verlaan de architect kunnen zijn.

191. Trap en strengpersstenen in De Burcht, Henri Polaklaan 9, Amsterdam, ontwerp H.P. Berlage, 1899 (foto: ciaotutti.nl).

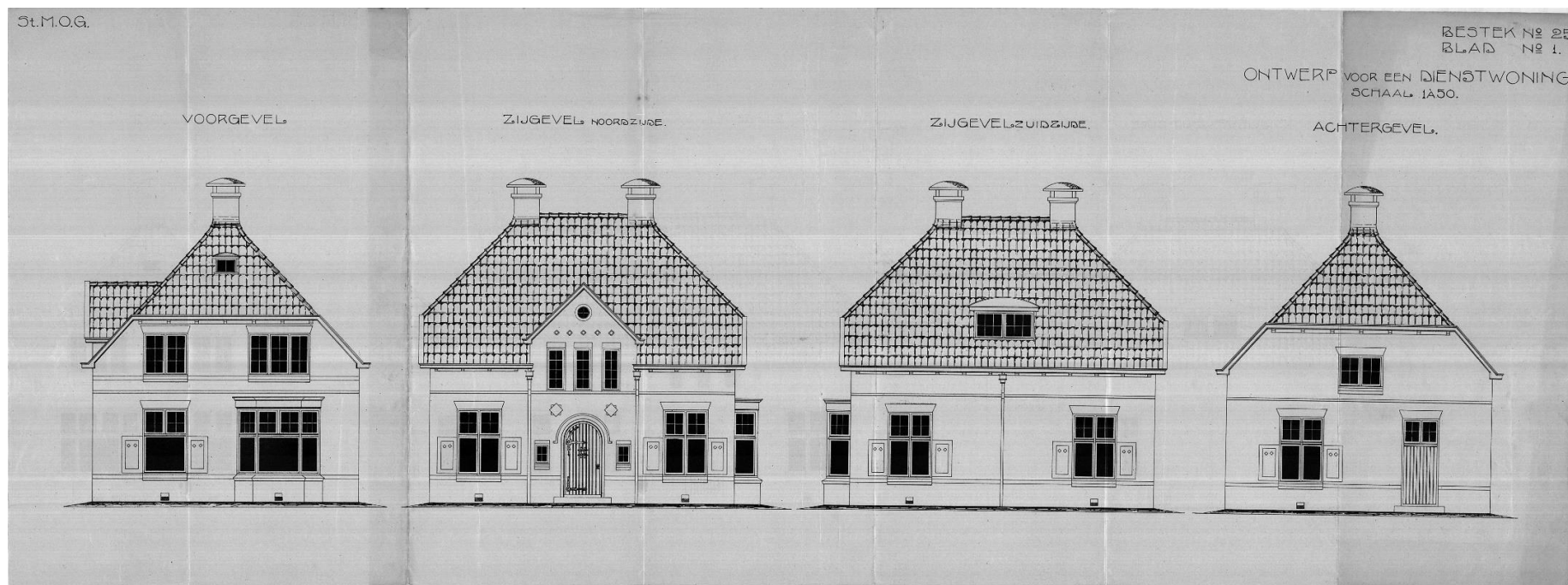
190. OG-station te Blijham uit 1915 (foto: wikiwand.com/nl/Blijham).

192. NS-station Weert, ontwerp G.W. van Heukelom, 1915 (foto: Ger Eickenberg).

193 - 194. Voormalige
werkmeesterswoning
Wilhelminasingel 97.

195. Bouwtekening werkmeesterswoning.

196. Villa Deventerstraat 37 Apeldoorn, ontwerp A. van Driesum, 1909 (foto: RCE).

197. Gemeentehuis van Halfweg, ontwerp J. London 1905 (foto: wikipedia).

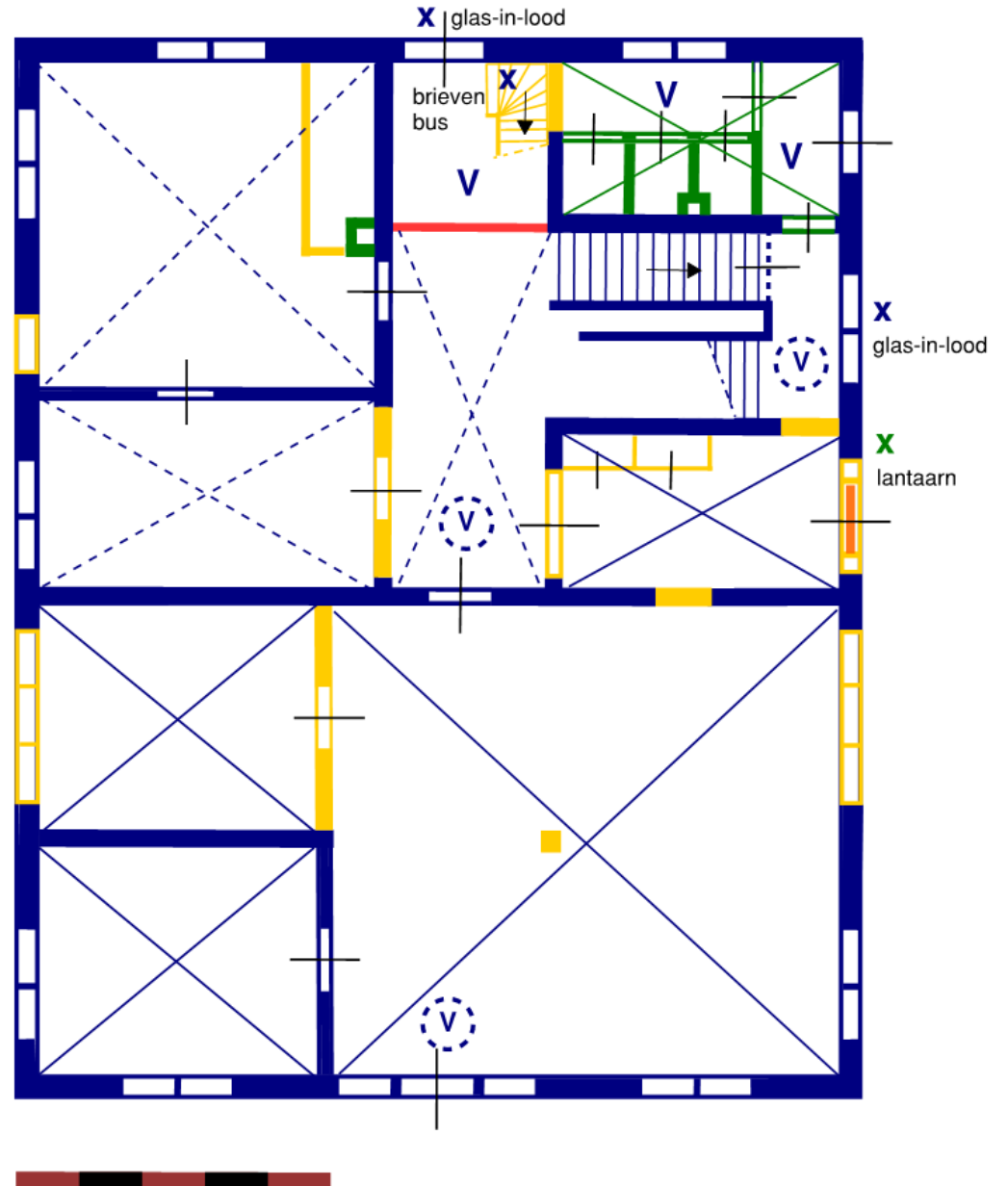
198. Boerenleenbank, Dommelstraat 9 Eindhoven, ontwerp Jan Stuyt, 1909 (foto: Stefan Penders).

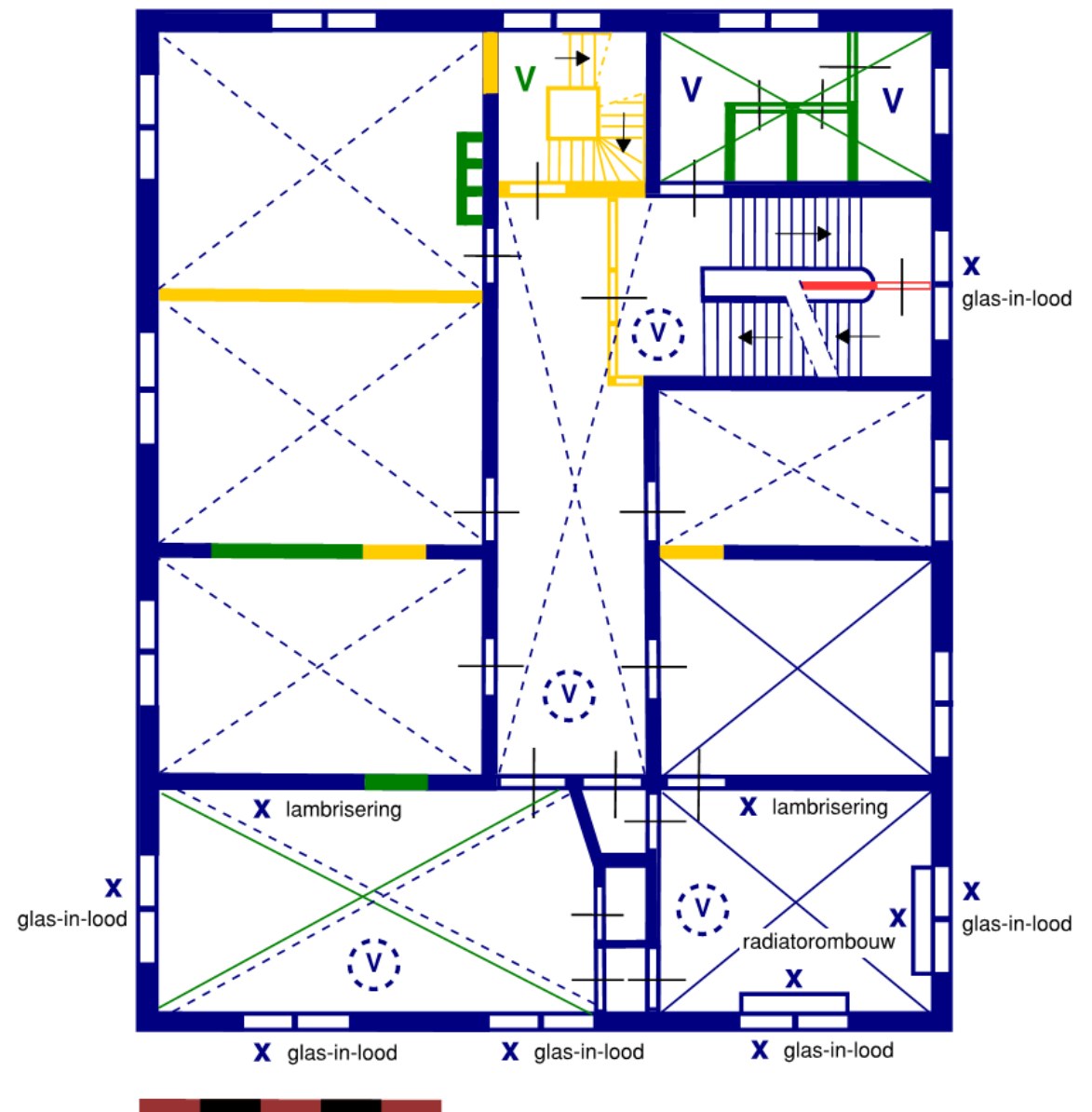
199. Villa Ruimzicht, Rijksstraatweg 69 Voorst, ontwerp van J.A. Heuvelink, 1917 (foto: drimble.nl).

Waardestellingstekening begane grond

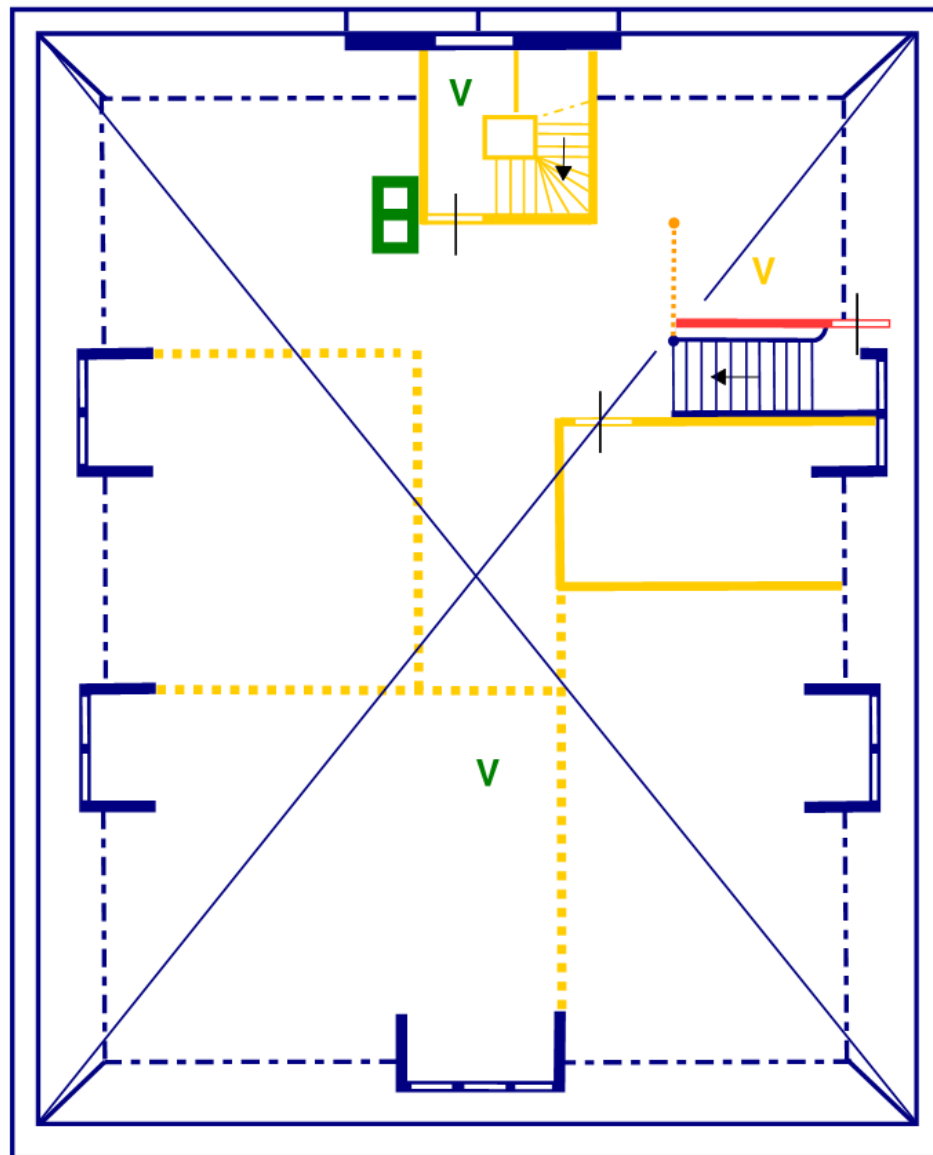
- hoge monumentwaarde
- positieve monumentwaarde
- indifferente monumentwaarde
- attentiewaarde / verplaatst onderdeel
- verstorende ingreep
- monumentwaarde plafond, zoldering of kap (3 categorieën)
- plafond met hoge monumentwaarde vermoed
- monumentwaarde interieuronderdelen
- monumentwaarde vloer (3 categorieën)
- vloer met hoge monumentwaarde vermoed

Waardestellingstekening verdieping

Waardestellingstekening zolder

8. Interne waardestelling

De interne waardestelling kent waarden toe op de verschillende onderdelen van het pand. Daarbij worden de volgende waarden gehanteerd:

Hoge monumentwaarde (blauw)

Onderdelen die van cruciaal belang zijn voor het gebouw en de bouwhistorische ontwikkeling. Zij dienen te allen tijde gerespecteerd te worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

Onderdelen die voor de afleesbaarheid van de gebruiks- en/of ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw waarde bezitten. Behoud geniet de voorkeur, maar aanpassing of verandering is mogelijk. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

Attentiewaarde (oranje)

Overige onderdelen met (enige) waarde of waardevolle elementen die afkomstig zijn van een andere plek in het pand of uit een ander gebouw. Handhaving of hergebruik is wenselijk maar niet noodzakelijk.

Indifferente monumentwaarde (geel)

Onderdelen die niet of nauwelijks aan de waarde van het gebouw bijdragen en ook geen belangrijke rol spelen in de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk maar niet noodzakelijk.

Toelichting waardestellingstekeningen

Moderne vloerbedekkingen

Vrijwel alle ruimtes in het pand, inclusief de trap, zijn bedekt met moderne vloerbedekkingen (steentapijt, tapijt, vinyl, underlayment, etc.). Deze vloerbedekkingen bezitten een indifferente waarde en zijn in de waardestellingstekeningen weggelaten. De waardering van de vloeren, aangeduid met een V heeft dan ook betrekking op de historische vloeren

eronder. De monumentwaarde hiervan kon slechts in enkele gevallen worden bepaald. Waar een sterk vermoeden is dat onder de moderne vloerafwerking een monumentale vloer zit, is de V met een stippellijn omcirkeld. Het is echter zeker niet uitgesloten dat ook op andere plaatsen de originele (magnesiet)vloeren behouden zijn gebleven.

Verlaagde plafonds

Iets vergelijkbaars geldt voor de moderne verlaagde plafonds die in de meeste ruimtes zijn aangebracht. Ook deze hebben een indifferente waarde en zijn niet aangegeven. De waardering (met twee geruiste lijnen) heeft dus betrekking op de historische plafonds die zichtbaar zijn of waarvan de aanwezigheid boven de verlaagde plafonds is vastgesteld. Waar een sterk vermoeden bestaat dat boven de verlaagde plafonds een historisch waardevol plafond bewaard is gebleven, is dit met stippellijnen aangegeven. Uiteraard kunnen ook op andere plekken nog interessante plafondafwerkingen tevoorschijn komen.

Uitzondering vormt het verlaagde plafond in de bestuurskamer, dat een hogere ouderdom heeft, en daarom een positieve monumentwaarde bezit, maar dat mogelijk een ouder en waardevoller cassetteplafond aan het zicht onttrekt.

Kelder

Voor de kelder is geen waardestellingstekening gemaakt. Deze heeft in zijn geheel een positieve monumentwaarde. De dichtzetting van de overigens nog intacte kelderramen (positieve waarde) kan gezien worden als een versturende ingreep (zie aldaar).

Hoge monumentwaarde

 Het leeuwendeel van de elementen die zijn overgebleven van het originele bouwwerk uit 1921 hebben een hoge monumentwaarde.

 Ook diverse aanpassingen uit de dertiger jaren hebben een hoge monumentwaarde, aangezien zij kort na de bouw tot stand zijn gekomen en van belang zijn voor de ontwikkelingsgeschiedenis.

Positieve monumentwaarde

Op de waardestellingstekening hebben slechts enkele elementen een positieve monumentwaarde gekregen:

- De doorgang naar de toiletten op de begane grond (jaren dertig).
- De gedichte doorgang tussen bestuurskamer en correspondentieruimte.
- Een deel van de muur tussen de voormalige correspondentieruimte en administratieruimte (verwijderd in 1962 en in 1995 weer aangebracht).
- Het verlaagde plafond van de bestuurderskamer (omdat zich hierboven waarschijnlijk plafondafwerkingen met een hogere waarde bevinden).

Ook hebben enkele voorzieningen een positieve waarde gekregen die weliswaar origineel zijn, maar bij een herbestemming tot woonappartementen moeilijk volledig handhaafbaar zullen zijn:

- De in onbruik geraakte rook- en walmkanalen van de schoorsteen (het stuk dat boven het dak uitsteekt heeft een hoge monumentwaarde).
- De gemeenschappelijke toiletten. (Dit betekent niet dat deze zonder meer mogen worden afgebroken, wel dat de ruimtes eventueel kunnen worden aangepast met referenties aan het oorspronkelijke gebruik, bijvoorbeeld middels behoud van wandbetegeling en toiletdeuren.)
- Ook de radiatoren van de centrale verwarming vallen binnen deze categorie; als volledig behoud niet mogelijk blijkt, is het aan te bevelen er hier en daar een te laten staan als herinnering aan deze vroege toepassing.

Indifferente waarde

Alle aanpassingen van 1962 en later hebben een indifferente waarde gekregen:

- De dichtzettingen van beide boogportalen. Wel kunnen delen van het raamvenster van elders uit het pand afkomstig zijn.
- De huidige hoofdtoegang, een tot deurvenster getransformeerd raamvenster in de zuidgevel. Wel is het kozijn nog origineel, terwijl de

historische voordeur van elders uit het pand afkomstig is. Deze bezitten een attentiewaarde.

- Het smalle raamvenster in de noordgevel
- Vanaf 1962 gerealiseerde binnenmuren, scheidingswanden en dichtgezette of wijder gemaakte deurvensters. Wel gaat het in enkele gevallen om moderne wanden die op exact dezelfde plek staan als de originele muren (wand tussen gang en vroegere woonkamer; wand tussen gang verdieping en telefooncabine).
- Het brandtrappenhuis.
- De deels onvoltooide kamers op zolder.

Storende ingrepen

- Als een sterke aantasting van de architectuur geldt de degradatie van de hoofdentree tot nooduitgang, waarbij de hal werd dichtgezet ter hoogte van de vroegere tochtdeurpui en de voordeur werd vervangen door een plaat betonplex.
- Het tussenwandje met boarddeur, geplaatst voor het laatste trapsegment, verstoort het beeld van een open trappenhuis en ontnemt het zicht op het glas-in-loodsegment rechts bovenin.
- De spackspuitbehandeling van de rood-gele strengpersstenen, natuursteenelementen en sierplafonds en het schilderen van de natuurstenen trapsegmenten hebben het originele materiaalgebruik verdoezeld.
- De dichtzetting van de kelderramen verstoort niet zozeer het aanzicht maar wel de licht- en luchttoetreding in de kelder.

9. Externe waardestelling

De externe of contextuele waardestelling geeft antwoord op de vraag hoe bijzonder een gebouw is in de context van zijn omgeving en ten opzichte van soortgelijke bouwwerken.

Cultuurhistorische waarde: hoog

Het pand heeft een hoge cultuurhistorische waarde als een prominent overblijfsel van stoomtramwegmaatschappij OG. Zowel de trammaatschappij als het gebouw speelden een opmerkelijke rol in de lokale historie van Winschoten (met name in de Tweede Wereldoorlog) en zijn in bredere zin belangrijk geweest voor de infrastructurele, economische en sociale ontwikkeling van Oost-Groningen in de eerste helft van de 20ste eeuw.

Architectuurhistorische waarde: hoog

De architectuurhistorische waarde is hoog vanwege de Um-1800 architectuur met elementen van de art deco stijl en Amsterdamse School. Ook het functionele ontwerp – ouderwets van buiten, modern van binnen – is bijzonder. Het is een geslaagd ontwerp ‘in eigen beheer’ van OG, door of onder supervisie van diens markante directeur Th. Verlaan. De glas-in-loodramen van Bogtman bezitten een zeer hoge architectuurhistorische waarde.

Stedenbouwkundige waarde/ ensemblewaarde: matig

Het pand heeft een beeldbepalende ligging aan de Wilhelminasingel. Helaas valt het verloop van het vroegere tramsporen nauwelijks meer te herleiden en van de perronaanleg is niets meer over. Aan de ensemblewaarde draagt bij dat twee werkplaatsen en een dienstwoning behouden zijn gebleven aan de noordkant van het vroegere OG-emplacement. Deze liggen echter veraf en van een ruimtelijke of visuele connectie is door bebouwing en herinrichting van het terrein geen sprake meer.

Gaafheid: gemiddeld*

Extern zijn de ingrepen aan het gebouw beperkt gebleven, al zijn het dichtzetten van de bogen, het verwijderen van de luiken en het verplaatsen van de hoofdingang wel ingrepen die het oorspronkelijke karakter nogal naar de

achtergrond hebben gedrongen. Binnen zijn veel originele details, zoals de trap, de directiekamers, maar ook bijvoorbeeld de toiletruimtes of de dakconstructie, in vrijwel originele staat bewaard gebleven. Anderzijds is de indeling met name op de begane grond vrij sterk aangetast. Vooral de dichtzetting van de vroegere hoofdentree werkt verstorend. Waarschijnlijk is van de originele vloeren en stucplafonds meer behouden gebleven dan tijdens dit onderzoek kon worden uitgemaakt. Dit zal blijken als recente vloerbedekkingen en verlaagde plafonds zijn verwijderd.

Zeldzaamheid: hoog

Nederland telt vrij veel gebouwen in de Um-1800 stijl. Ook zijn er nog aardig wat historische trein- en tramstations overgebleven. Stations in Um-1800 stijl zijn daarentegen een zeldzaamheid. Daarnaast is het pand een van de laatste en meest tot de verbeelding sprekende relictten van het ooit zo levendige tramverkeer in Oost-Groningen.

** Gaafheid in bouwhistorische zin heeft geen betrekking op de bouwkundige staat.*

10. Aanbevelingen

Uit het voorgaande mag blijken dat Wilhelminasingel 1 een aanzienlijke cultuurhistorische waarde bezit voor de provincie Groningen en Winschoten in het bijzonder. Het belang om zo'n bijzonder gebouw in een zo gaaf mogelijke toestand voor de toekomst te bewaren, is evenredig groot.

Bij een rijksmonument is niet alleen de buitenkant, maar nadrukkelijk ook het interieur van een gebouw beschermd. Helaas zijn er in eerdere jaren de nodige karakteristieken verdwenen of aan het zicht onttrokken, met name in het interieur. Diverse ingrepen lijken te hebben plaatsgevonden nadat het pand in 2001 een rijksmonument werd. Gelukkig is de meeste schade niet onherstelbaar.

Hersteladvies met werkomschrijving

Aangetaste onderdelen met een hoge monumentwaarde moeten idealiter worden hersteld met behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal, terwijl eventuele aanpassingen reversibel (omkeerbaar) dienen te zijn. Daarom valt het sterk aan te bevelen een hersteladvies met werkomschrijving op te stellen, waarbij de richtlijnen (URL's) van de Stichting ERM (Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg) en de door deze stichting ontwikkelde 'restauratieladder' als uitgangspunt worden genomen (zie www.stichtingerm.nl).

In het kader van dit hersteladvies zou onder meer moeten worden nagegaan onder welke moderne vloerafwerkingen nog oorspronkelijke vloeren liggen en wat de staat daarvan is. Volgens het bestek uit 1921 bevinden zich terrazzovloeren in alle gangen en portalen. Ook onder de bekleding van de trap moeten de oorspronkelijke structuren nog aanwezig zijn. Mogelijk bevinden zich ook op de verdieping nog waardevolle vloeren onder de moderne vloerbedekking.

Iets dergelijks geldt voor de plafonds. Bij deze bouwhistorisch verkenning konden niet alle verlaagde plafonds worden verwijderd om te kijken wat daar boven zit, maar de kans is groot dat zich nog originele plafonds bevinden boven het leeuwendeel van de kamers en gangen op zowel de begane grond als de verdieping. Bij de grote directiekamer zou het om een houten cassetteplafond kunnen gaan. Hier bezit echter ook het verlaagde plafond enige

monumentwaarde, zodat een afweging moet worden gemaakt welk van de twee structuren in het zicht blijft.

Advies is ook nodig hoe de witte spacklaag kan worden verwijderd van de nog zichtbare stucplafonds en van de rood-gele strengpersstenen en natuurstenen elementen in de centrale hal. Hetzelfde geldt voor de verf op de natuurstenen onderdelen van de trap.

Uitgezocht moet worden waarom de kelder zo vochtig is, terwijl hier vroeger nota bene archiefmaterialen en kostbaarheden werden opgeborgen. Hoogstwaarschijnlijk heeft de dichtzetting van de keldervensters hier mede toe bijgedragen, zodat het ongedaan maken hiervan niet alleen vanuit bouwhistorisch maar ook vanuit bouwtechnisch oogpunt aanbevelenswaardig is.

Restauratievisie

Naast deze praktische inventarisatie, is het verstandig ook een visie op de restauratie te formuleren, waarin onder meer wordt bepaald hoe de bouwhistorische en architectonische eigenschappen van dit gebouw bij de herbestemming het beste bewaard blijven; welke verdwenen, beschadigde of weggewerkte elementen in ere worden hersteld en hoe de oorspronkelijke monumentale uitstraling beter tot zijn recht kan komen.

Het is niet de taak van de bouwhistoricus zich met het ontwerp te bemoeien. Toch wil ik hiertoe enige suggesties doen. Zo is het van belang zich te realiseren dat de huidige hoofdentree niet de originele entree is en dus ook niet als zodanig gehandhaafd hoeft te blijven (hoewel de hergebruikte deur wel monumentwaarde bezit). Het achterliggende halletje was zoals beschreven een kantoorruimte voor de chef van dienst.

De oorspronkelijke hoofdentree is nu buiten gebruik en bovendien volledig gescheiden van de centrale hal met het trappenhuis, waarmee het vroeger een eenheid vormde. In belang van het monument is het aan te bevelen deze verstorende situatie ongedaan te maken.

Behalve de nog bestaande toegang tot de kaartverkoop en wachtkamers en de buitendeur naar de toiletten, was er nog een vierde toegang: de entree naar de dienstwoning aan de noordkant, nu een smal raamvenster. Er is geen enkele

bouwhistorische belemmering hier opnieuw een entree te maken, wat mogelijk een voordeel kan opleveren voor de toegankelijkheid van de appartementen.

Ook tegen het heropenen van de rondboogportieken (al dan niet voorzien van een glaswand) bestaat uit bouwhistorisch oogpunt geen bezwaar. De ramen in de bogen zijn immers niet origineel en bezitten een indifferente waarde.

Bij de nieuwe kamerindeling op zowel de begane grond als de verdieping heeft het voordelen zoveel mogelijk de oorspronkelijke indeling aan te houden, die nog goed te herleiden valt. Van de verdwenen binnenmuren op de begane grond zijn de (beton)funderingen zo goed als zeker nog aanwezig. Deze kunnen dienen voor nieuwe wanden.

Een ogenschijnlijk detail, waarmee de historische beleving toch flink kan worden versterkt, is het opnieuw aanbrengen van jaren twintig deurklinken. Tot slot zou het uiterlijk er aan de buitenkant zeer op vooruitgaan met het opnieuw aanbrengen van de luiken en een verfbeurt in de oorspronkelijke kleuren.

Kleuronderzoek

Tijdens dit onderzoek zijn geen gegevens gevonden over het oorspronkelijke kleurgebruik in het interieur (uitgezonderd het bruine houtwerk in de secretaressekamer). Het is onduidelijk of de alomtegenwoordige zeegroene kleur op een historische kleurtoepassing berust. Ook is onbekend of muren en plafonds die nu wit zijn gespackt (deels) beschilderd zijn geweest – iets wat in panden uit deze periode niet ongebruikelijk was. Het kleurenpalet van het exterieur is bepaald aan de hand van een aquarel. Om exact te weten te komen welke kleuren destijds zijn gebruikt, kan kleuronderzoek een optie zijn.

Verduurzamingsplan

Het op passende wijze isoleren en verduurzamen van monumenten is een van de lastigste opgaven van dit moment. Het uitzoeken van de juiste materialen en methoden en het minimaliseren van de visuele zichtbaarheid vereist specialistische kennis. Het strekt daarom tot aanbeveling een plan op te stellen voor een monumentvriendelijke verduurzaming met maatregelen die karakteristieke elementen en details zoveel mogelijk ontzien. Ook daarbij kunnen de richtlijnen van ERM behulpzaam zijn.

Geraadpleegde bronnen

Piet Bot. *Vademecum. Historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur*. Nederlands Openluchtmuseum. Alphen aan de Maas 2009.

E.J. Haslinghuis, H. Janse. *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*. Leiden 2001.

Eloy Koldewey (red.) *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed (2008)*; Ronald Stenvert. *Hygiënische vloeren: vloerentaxonomie 1850-1965*. Zwolle 2008.

H. Spreen. Willem Bogtman; een artistieke duizendpoot (1882-1955). Historische Vereniging Steenwijk (ongedateerd).

G.R. de Weger, Ag. Jansen. *Stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen 1915-1948*. Zwolle 1999.

Digitaal

beeldbank.cultureelerfgoed.nl

beeldbankgroningen.nl

delpher.nl

genealogieonline.nl

hetnieuweinstituut.nl

joostdevree.nl

nazatendevries.nl

nl.wikipedia.org/wiki/Ol%E2%80%99_Graitje

nl.wikipedia.org/wiki/Stoomtramweg-Maatschappij_Oostelijk_Groningen

prachtigpekela.nl

topotijdreis.nl

stationinfo.nl

stationsweb.nl

Bijlage: redengevende omschrijving RCE

Inleiding

Voormalig STATIONS- en ADMINISTRATIEGEBOUW met ingebouwde DIENSTWONING van de Stoomtramweg-Maatschappij "Oostelijk Groningen" (OG). Het pand is ontworpen in 1921 in een sobere Um-1800 trant en was in 1922 gereed. Het stationsgebouw maakte onderdeel uit van het rangeerterrein dat in 1914 door de OG werd aangelegd tussen de P. van Dijkstraat en de Brugstraat. De OG, die in 1912 was opgericht, onderhield tramlijnen naar Ter Apel, Bellingwolde en Delfzijl. In 1951 werd de Stoomtramweg-Maatschappij opgeheven, nadat eerder al de rails uit de straten waren verwijderd. De gebouwen en het terrein werden aangekocht door de gemeente. Sindsdien is een aantal gebouwen op het terrein afgebroken en de overige hebben een nieuwe functie gekregen, waaronder het stationsgebouw. In 1962 werd het gebouw in gebruik genomen als muziekschool en tegenwoordig is het als kantoorgebouw in gebruik. De vensters op de verdieping zijn ontdaan van hun houten luiken.

Het stationsgebouw is nu beeldbepalend gelegen aan de Wilhelminasingel, min of meer solitair gelegen op een groenstrook grenzend aan de Julianastraat.

Omschrijving

Voormalig STATIONS- en ADMINISTRATIEGEBOUW met ingebouwde DIENSTWONING, opgetrokken op een rechthoekige plattegrond in een bruine bezande baksteen op een gepleisterd trasraam. Het twee bouwlagen hoge pand heeft een afgeknot schilddak, gedekt met een rode verbeterde Hollandse pan, met een goot op klossen, en vier gemetselde schoorstenen. De gevels hebben een fries met muizetand en worden geleed door kruisvensters met zesruits bovenlichten met geel glas onder een strek. (De vensters op de verdieping hadden oorspronkelijk houten luiken ter hoogte van de middendorpel.) De oostgevel heeft in het midden een doorgetrokken geveldeel in de vorm van een fronton met daarin een ovaal venster met roedenverdeling. In de oostgevel de hoofdentree bestaande uit een (later dichtgezette) paneeldeur met kijkgat met smeedwerk onder een half rond bovenlicht van gekleurd glas-in-lood, binnen een omlijsting van insluitstukken van zandsteen. Aan weerszijden van de entree een ruitvormige metseldecoratie in rode baksteen en een kruisvenster; op de verdieping drie kruisvensters. In het trasraam vier koekoeken met ijzeren rooster en drieruits keldervenster.

In de noordgevel drie kruisvensters, een half kruisvenster met zesruits bovenlicht en een driedelig rondboogvenster (oorspronkelijk een rondboogportiek volgens de bouwtekening); op de verdieping vier kruisvensters. In het dakvlak twee houten dakkapellen met gebogen dakje en dubbel zesruits venster.

In de westgevel een deur met deurlicht, zesruits bovenlicht en twee zijlichten met zesruits bovenlichten, alle onder een strek; twee kruisvensters. Op de verdieping drie kruisvensters. In het dakvlak een houten dakkapel met gebogen fronton en drie zesruits ramen.

In de zuidgevel twee paneeldeuren onder een zesruits bovenlicht en strek; twee kruisvensters en een driedelig rondboogvenster (oorspronkelijk een rondboogportiek volgens de bouwtekening); op de verdieping vier kruisvensters (waarvan twee met gekleurd glas-in-lood in de bovenlichten) en een half kruisvenster. In het dakvlak twee houten dakkapellen met gebogen fronton en dubbel zesruits venster.

In het INTERIEUR zijn onder meer van belang: in de gangen de paneeldeuren met deurlichten met roedenverdeling en geel glas; de lambrizing van rode en gele verblendsteen; de bordestrap met gepleisterde buitenleuning met keperboogvormige openingen en houten binnenleuning

Waardering

Voormalig stations- en administratiegebouw van algemeen belang vanwege cultuur- en architectuurhistorische waarde

- als voorbeeld van een stationsgebouw voor een tramwegmaatschappij uit 1922
- vanwege de sobere, doch verzorgde vormgeving in een sobere Um-1800 trant
- vanwege de redelijke mate van gaafheid van het exterieur
- als herinnering aan de in 1951 opgeheven OG
- vanwege de historische waarde als onderdeel van een eertijds groot rangeerterrein van de OG
- vanwege de beeldbepalende ligging aan de Wilhelminasingel

Noten

¹ Deze nieuwe maatregel in het kader van de AVG dreigt – als hij serieus wordt doorgevoerd – het bouwhistorici onmogelijk te maken architecten, aannemers, historische eigenaren e.d. van monumentale panden te achterhalen, aangezien aan deze maatregel geen verjaringslimiet is verbonden.

² E.J. Broekema. *De tram in Ter Apel*. Op de rails 1987 – 11. In Ter Apel stonden al sinds 1915 een station van EDS en OG pal naast elkaar, maar pas in 1921/1922 werden de netwerken hier met een tussenspoor met elkaar verbonden. Dit na veel gedoe en pas nadat de minister hierover een uitspraak had gedaan. Volgens Broekema was de harde concurrentiestrijd tussen de ondernemingen hiervan de oorzaak.

³ Verkregen van:

www.nazatendevries.nl/Artikelen%20en%20Colums/Geschiedenis/Stoomtram/Stoomtrammaatschappij%20Oostelijk%20Groningen.html

nl.wikipedia.org/wiki/Stoomtramweg-Maatschappij_Oostelijk_Groningen,

www.prachtigpekela.nl/nieuws/26330 en

nl.wikipedia.org/wiki/OI%E2%80%99_Graitje

⁴ Blijkens de Facebookpagina van het bedrijf en informatie op Drimble.

⁵ Het ‘schrijven’ is helaas niet opgedoken, maar vermoedelijk ging het om de goedkeuring van het ontwerp door de directie.

⁶ Vriendelijke mededeling G.R. de Weger, die hieraan nog toevoegt: “Van zijn zoon Theo(dorus) Verlaan, architect in Zwolle (overleden in 1997) heb ik begrepen dat zijn vader ook vele ontwerpen maakte.”

⁷ Wat de reden hiervan was, is onduidelijk. De Weger schrijft in *stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen* dat Verlaan wees was, maar zijn vader, eveneens Theodorus Verlaan geheten, overleed pas in 1898 op 69-jarige leeftijd. Toen was Theodorus jr. al 21. Zijn moeder was Maria Hulst (1839 – 1885).

⁸ G.R. de Weger, Ag. Jansen (1999) *stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen 1915 – 1948*, pag. 24 en 199 – 202.

⁹ Dit blijkt uit divers krantenberichten waarin mededelingen met betrekking tot het faillissement worden gedaan.

¹⁰ Historische kranten - Archief Eemland, Amersfoortsch Dagblad 30 juni 1908, pag.2

¹¹ Ibidem.

¹² Genealogieonline.nl, stamboom Boel-Verlaan-van Oijen-van Schie

¹³ Weger, Jansen, pag. 24

¹⁴ Vriendelijke mededeling G.R. de Weger.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Vriendelijke mededeling Jaap Spreen.

¹⁸ Ook van dit gebouw is de architect onbekend. Het pand werd in 1942 gevorderd door de nazi's om te dienen als verblijf voor Seyss-Inquart en op 14 april 1945 in brand gestoken door terugtrekkende Duitse troepen. Bron: Winschoten in oude ambachten, deel 1, dr. T. Potjewijd.

¹⁹ De term is afkomstig van de Duitse architect Paul Mebes die in 1908 het voorbeeldenboek *“Um 1800-Architektur und Handwerk im letzten Jahrhundert ihrer traditionellen Entwicklung”* publiceerde, dat razend populair werd onder architecten die de teloorgang van oude architectuuropvattingen bij de Jugendstil, het rationalisme en het expressionisme betreurden. De Um-1800 Bewegung valt architectuurhistorisch gezien onder de *nieuw historiserende stijl*, ook wel *heroriëntatie* genoemd.

²⁰ De jongste zoon was Agatus Jansen (1929 – 1992), medeauteur van *stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen 1915 – 1948*, zie pag. 207 – 208.

²¹ Dergelijke vloeren, naar de Fransman Stanislaus Sorel ook wel Sorelvloeren genoemd, werden toegepast tussen ca. 1900 en 1960. Hoofdbestanddeel is gemalen magnesietsteen. Andere componenten zijn: water met magnesiumchloride (ook wel *sterk water* genoemd), zand, zaagsel, houtvezels, marmermeel en eventueel kleurstoffen. Vanwege de sterkte en het geringe gewicht werden magnesietvloeren aanvankelijk ook op houten balkenvloeren aangebracht. Zie o.a. Eloy Koldewey (red.) *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed (2008)*; Ronald Stenvert. *Hygiënische vloeren: vloerentaxonomie 1850-1965*, pag. 302.